

HÍRES ZEMPLÉNIÉK

ÍRTA

VICZMÁNDY TAMÁS

B U D A P E S T 1934

S Á R K Á N Y - N Y O M D A R.-T., VI, HORN EDE-UTCA 9.

A szerző kiadása.

5836 Nyomdai vezetők. Dr. Wessely Antal és Wessely József

*„A magyar pantheonban azok, akik
Zemplénben születtek és itt éltek,
a legeslegelsőik közül valók.”*

ifj. gróf Andrássy Gyula.

TARTALOMJEGYZÉK

1. A Ráskayak és a Butkayak	7
2. Deregnyi Galambos Ferenc	31
3. Kossuth	43
4. Ifjabb gróf Andrássy Gyula	73
5. A költő Szemere Miklós	83

A RÁSKAYAK ÉS BUTKAYAK

„Előkerül ama régi história,
Hogy „Ihr Gnaden”-nemzetség, régi familia,
Nem volt disznópásztor semmi atyjafia . . .”

Báró Amadé László de gen. Gutkeled.

Valamelyik „Kronika” szerint a XI. század első felében Stoff várából bevándorolt, nürnbergi eredetű Gutkeled-nemzetség, amelyből tudvalevően a Báthory-család is származott, legelőször a fejérmegyei Gut községben telepedett le.

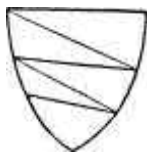
De vájjon, mikor jöttek ezek a Gutkeledek Zemplénbe, ahol nemzetségüknek azt a két gyönyörű ágát: a Ráskákat és a Butkákat alapították meg? . . .

Valószínűleg nemsokára a magyar földre való bevándorlásuk után, hiszen már 1209-ben élt egy Ráskay Demeter, aki a királyné híres pohárnoka volt és külföldi követségekben is eljárta, hát ő bizonyosan a zempléni Ráska község után vette a nevét, ahol birtokának kellett lennie és a szerencsétlen IV. Béla király idejében élt Gutkeled István is ugyancsak egy zempléni község: a Ráskával szomszédos Málcza ura volt, ahol abban az időben egy vár is létezett, amelyet — a fennmaradt hagyomány szerint — a tatárok ellen épen a király építtet, s ő utána neveztek el *Bélavár-nak* ...

Akárhogy legyen is, annyi bizonyos, hogy ettől a Gutkeled Istvántól kezdve már hiteles a Ráskayaknak és Butkayaknak zempléni eredetük és leszármazásuk.

Gutkeled István — Pauler megállapítása szerint — azok közé a kevesek közé tartozott, akiket IV. Béla ked-

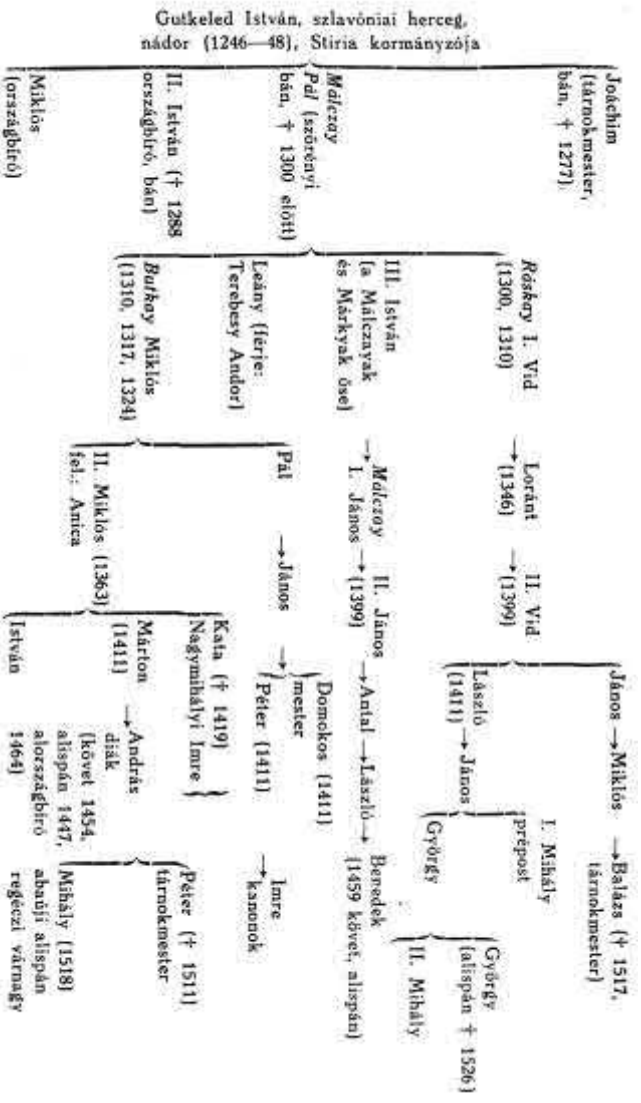
veit, nyilván azért, mert lelkületében hozzá sok tekintetben hasonlított: mind a ketten vitéz, vagyonszerző emberek voltak. A szerencsétlen muhi-pusztai csatánál (1241) mind a ketten jelenvoltak és együtt is menekültek a tatárok elől a tenger mellékére. A hosszú együttlét és bizonyosan a közös, nagy szenvedés alatt a király bizalmát megnyervén, Gutkeled István lovászmester (1242), országbíró (1245), majd nádor lett (1246) és a szlavóniai hercegi címet viselte és birtokokat kapott Szabolcsban, sőt Boszniában is. Amikor pedig (1254) IV. Béla Stíriát elfoglalta, annak a kapitányává (kormányzójává) is őt tette.

Gutkeled István nádor, (1246) szlavón bán címere.

Ennek az Istvánnak négy fia volt, valamennyi nagy karriert megfutott ember. Ezek közül Pál már a zemplénmegyei Málcza után Málczay Pálnak nevezte magát és szörényi bán (1281), meg bácsi főispán lett és fiai osztozkodtak a zemplénmegyei Ráska, Butka, Málcza és Márk községeken, amelyeknek neveit felvették és bírták a zemplénmegyei Falkuson és Páricson (Terebes mellett) a királyi jószágokat is. Pál testvérei közül az ifjabb István szlavóniai és boszniai bán, meg országbíró (f 1288), — Miklós országbíró és somogyi főispán volt, — a legidősebb testvér: Joachim pedig egészen különleges, nagy karriert csinált.

Az ő politikai szerepét eldöntötte az, hogy sógorsági viszony fűzte őt a magyar királyhoz. Ugyanis IV. Bélának egyik leánya Ratiszláv halicsi herceghez ment feleségül, Joachimnak a neje pedig Roman halicsi hercegnek volt a leánya. E családi összeköttetés juttatta mind a bel-, mind

a külpolitikában döntő szerephez Joachimot, akiben — mint Pauler mondja — az ő nemzetségbeli rokonainak a Báthoryaknak minden erényük és hibájuk már jelentkezett: éleseszű, fondorkodó, merész és nagyravágyó volt. Talán történelmi pikantéria számba méhet ma az, hogy ő Habsburg Rudolf gróffal, akit később, 1273-ban német királlyá választottak, benső jóviszonyban állott. Joachim a németbarátság híve volt, ezért Rudolf kedvelte, ellenben Ottokár cseh király utálta őt.

Kállay Ubul mondja,¹ hogy Habsburg Rudolf király 1274-ben nagyon meglehangú levelet írt Joachimnak, megemlítvén, hogy JuiségérőX meggyőződött, Rudolfnak a magyar királyhoz írt levelei is dicsérik Joachimnak ügyességét és gondosságát.

Ilyen tevékenység mellett természetes dolog, hogy nagy hivatalokhoz jutott. Volt három ízben is szlavóniai bán, volt tárnokmester, pozsonyi, pilisi és baranyai főispán, IV. László kiskorúsága idejében pedig az anyakirálynéval együtt ő kormányozta az országot. De ő még többet akart. Habsburg Rudolfot arra kérte tehát, támogassa őt abban a törekvésében, hogy Sja^ria^ercejeje legyen. A jó Rudolf erre a kérelemre IV. László királynak azt írta, hogy ámbár Joachimot nagyra becsüli, ezt a kívánságát nem teljesítheti.

Érdekes dolog, hogy ez a Joachim is birtokos volt a zemplénmegyei Málczán és amikor 1274-ben a cseh párt megbuktatta, éppen ezt a birtokát kobozták el, amelyet azonban a kockafordultával természetesen visszakapott...

Ezeknek a Gutkeledeknek ezután a gypny'prű ' szereplésük után sokáig homály borult az ő szerencséjükre. Egy, 100 esztendőnél tovább tartott, hosszú tétlenség után, 1411-ben mégis valami életjelt adtak az ő, most már Ráskay, Butkay, Málczay és Márky néven szereplő zemplénmegyei leszármazóik.²

¹ L. Századok, 1906. 125. old.

² A Márkyak azután nemsokára kihaltak.

Közülök ugyanis Butkay Domokos mester Zsigmond királynál kijárta, hogy tekintettel az ő hűségére és érdemeire, ezeket a családokat *régi adománylevelük* alapján Zemplén-, Ung-, Szabolcs- és Szatmármegyében őket megillető minden jószágaikban megerősítette.³

Ezzel a jég meg volt törve: a szerencse újra rájuk kezdett mosolyogni. . .

Megint a Butkay-ágból magaslik ki egy tanult, derék ember: András diák, aki egy darab ideig alispánkodik Zemplénmegyében (1447) és mint ilyen 1454-ben vérbeli rokona, Málczay Benedek, későbbi alispán (1468—69) társaságában résztvesz Terebesen azon a részleges országgyűlésen, amelynek feladata volt a felett tanácskozni, hogy hogyan kellene kidobni az országból a cseheket, akik még 1439-ben bevették Patakot, Kövesdet, Gálszécset és 1449-ben a Drugethek fészket, Homonnát és azóta ott garázdálkodtak.

Hát az országgyűlés, amelyen résztvett a Bebekek nemzetségéből való, szintén zemplénmegyei Upory László is, a fegyveres felkelést megszavazta és később: 1458-ban, Mátyás király Rozgonyi Sebestyént Felső-Magyarország főkapitányává nevezvén ki, ő a „bátor” Upory László közreműködésével is — micsoda irigylésre méltó idők! — egy-pár év alatt (1465-ig) teljesen kiteszi a szűrőket a cseheknek ...

Azaz hát nem mindegyiknek: egy részük a csatátéren hagyta a fogát, egy részüket Budán a csonkatoronyba zárták és a budai vár akkori várkapitánya, majd udvarbírája (1458—1477) Czobor Mihály uram, követ köttetvén a nya-

³ Ezek a birtokok voltak *Zemplénben*: Butka, Márk, Ráska, Dubróka, Falkus, Kamonya, Szelepka, Hegyi, Kis-Ráska, Málcza, Kottány és Petrik; — *Ungban*: Hardicsa; — *Szatmárban*: Börvej, Vázsony, Elk-pusztá és Boher (?); — *Szabolcsban*: Huguaj, Gáva és Félegyháza. A XV. században a Ráskayaknak Ráskán a Butkayaknak Butkán váruk is volt, A tatárjárás után Jeszenő is a Ráskayaké volt.

kukba, nyolcával a Dunába dobatta,⁴ mert — mint Bonfini mondja — *nem volt mivel etetni őket...*

Mátyás király abban az időben maga kétszer is (1458 és 1466-ban) megfordult Zemplénben, Butkay András deák zempléni alispán pedig felkerült Budára alországbírónak (1462—1466), az útját egyengetni az ő többi zempléni Gutkeled véreinek ...

Ámbár volt ott más is ennek az útnak egyengetésére, hiszen Mátyás udvara tele volt a Gutkeledek más ágainak nevezetesebbnél-nevezetesebb képviselőivel.

Ott volt mindjárt az egyik Gutkeled: Zokoli Péter, a híres törökverő hadvezér, aki már 1458-ban annak a küldöttségnek a tagja volt, amely a királlyá választott és Prágából hazatérő 18 éves Mátyás elébe a March-folyóig ment.

És ott volt ennek a Zokolinak a testvére: Mihály is, egy szintén nevezetes hadvezér.

Ott volt egy másik Gutkeled-ágból: guthí Országh Mihály, akit Mátyás az elcsapott Garay László helyett még 1458-ban nádorrá tett. (Az volt 1476-ban is.)

És ott volt a Gutkeledek javából Báthory István hadvezér, a király főudvarmestere, majd országbíró (1468—1493), aki dúsgazdag ember volt, de nem tudott írni és nem kedvelte az asszonyokat, de Szapolyay Imre nádorral (1485) néha 24 óráig is eliszogatott a budai várban.

Hát csak akadt valahonnan egy kis protekció annak a két zempléni fiúnak: Ráskay Balázsnak — akit Bonfini is emleget — és Butkay Péternek a részére, akik most Butkay András alországbíróval szintén odakerültek Mátyás király híres-nevezetes udvarába.

Ott voltak ők már kora ifjúságuktól kezdve, de mikor nőttek ki a tucatemberek feledésbe menő sokaságából? ...

⁴ L. Csánky: Mátyás udvartartása.

Hát akkor, amidőn Mátyás király hű emberek után volt kénytelen nézni: 1484-ben. Abban az időben ugyanis Mátyás tudván, hogy Beatrixszel kötött második házassága is meddő, a magyar trónt egy özvegyesége idejében Boroszlón szerzett törvénytelen fia: Korvin János herceg részére akarta biztosítani. Ezt annál inkább remélte most keresztülvihetni, mert hatalmas tetőpontján állott: Frigyes császár ellen Bécset is bevette (1485). Igenám, de ennek a gondolatnak Mátyás legbizalmasabb hívei közül is sokan nem voltak megnyerhetők.

Ráskay Balázs budai várkapitány (1484—1499), zempléni főispán (1509—1517), tárnokmester névalírása.

A király megbízható embereket keresett tehát és így akadt meg a szeme elsősorban Ráskay Balázson, akit most (1484-ben) a budai vár várnagyává és udvarbírájává tett. Ráskay egyébként jóformán örökölte ezt a hivatalt, hiszen a felesége alighanem leánya volt annak a Czobor Mihálynak, aki valamikor szintén budai várnagy volt és akinek egy háza is volt ott a budai várban.

Ugyancsak abban az időben tette meg Mátyás az ő kamarai főnökévé Butkay Pétert, akinek nagy kegyesen azt is megengedte (1489), hogy otthon: Butkán várat építsen és ajcinek egy ifjú atyjafia: Butkay Pál is ott nyüzsgött a Beatrix királyné jól ruházott apródjai között...

Ezzel a Ráskayak és a Butkayak jól megvetették a lábukat a gyönyörű budai várban!

Csak hogy Mátyás királynak még szebbnél-szebb más

várai is voltak: Visegrádon, a Csepelszigeten és — amelyet ő is épített — Tatán, ahová vadászni is eljárt a solymászó Beatrixszel.

Most ezeket a várakat és — mint Csánky mondja — még vagy 30—40 várat is a Ráskay Balázs kezére bízta és személyesen megeskette, hogy az ő (Mátyás) halála esetén a várakat a koronával együtt Korvin János hercegnek fogja hűségesen kiszolgáltatni.

Erre az előrelátásra valóban szükség volt: Mátyás nem tudta, amint akarta, törvénytelen fiát még életében királlyá választatni, mert 1490-ben virágvasárnap táján, még élete delén, Bécsben meghalt.

Mátyás halálakor — mondja Bonfini — Budán két oroszlán megdöglött és a hollók eltűntek. De ez csak képletes beszéd lehet: annyit jelent, hogy Korvin János bajba jutott!

A helyzet kulcsa — szó szerint véve — most egy zempléni ember: Ráskay Balázs kezében volt..."

Mátyás holttestével Beatrix, Korvin János és az országnagyok hajón április 20-án érkeztek Budára.

Az volt a kérdés: megtartja-e Ráskay Balázs a Mátyásnak tett esküjét?

A főnemesség Beatrixszel együtt ellene volt Korvin Jánosnak és maga Szapolyay István, akit Mátyás király

⁵ És kezében volt nemsokára egy másik zempléni embernek: Upory Lászlónak is, akit Mátyás halála után Szapolyay István mint Alsó-Ausztria helytartója Bécs város védelmezésével bízott meg. Itt nem terjeszkedhetek ki az ő hősiességére, mert ez tárgyamtól messze elvezetne, csak röviden fel akarom jegyezni, hogy II. Ulászlónak királlyá választása után Upory László csekély számú örökségével 6 napig tartotta Bécs erősségét Habsburg Miksa magyar trónkövetelővel szemben. — „Keveset tudunk róla — írja Kápolnai P. István katonai szakíró (Századok, 1885.) — de ez a kevés is elég arra hogy őt a magyar nemzet legjelesebb katonái közé soroljuk.”

Én feljegyzem itt még, hogy egy Upory 1304-ben nádor, Upory István 1403—19 között erdélyi püspök, Upory László Mátyás király udvarnok és 1490-ig zempléni alispán volt. Egy Upory László Zemplénben Uport és Abarát birta és ez utóbbi helyen 1471-ben várat épített.

a semmiből emelt a legmagasabb állásokra, a faképnél hagyta Korvint és jutalmul előre kikötvén a maga részére a 13 zálogos szepesi várost és két várat: nyugodt lélekkel Ulászlóhoz állott.

Eh, egy törvénytelen fiú, még ha olyan nagy király gyermeke is, mint amilyen Mátyás volt, mégsem volt a büszke és nagy magyar nemzet királyának való . . .

Rövid 36 esztendő múlva a szerencsétlen II. Lajos király szintén nem hagyott maga után törvényes utódot, hanem csak anyjának kedvenc komornájától: a szende Angelikától egy törvénytelen fiút, hát talán az is lehetett volna valamikor trónkövetelő?! . . .

És Angliában, amikor II. Jakab királyt törvényes fiával együtt elcsapták, jutott volna az angoloknak az eszükbe a király törvénytelen fiát: Berwick herceget a trónra ültetni?

Azután Korvin Jánosnak a személyisége se lehetett valami nagyon megnyerő. Az akkor 18 éves fiú egy gyermekkori ficamodás következtében bicegett és ügyének legelső balrafordultával el is pityeredett. Ugyan-ugyan, egy jól nevelt, de bicegő-pityergő fattyúgyerek kinek kellett volna a trónon? ...

De Ráskay Balázs előtt — és talán Butkay Péter előtt is — mindez most semmit sem számított. Ők csak arra az egyetlenegy pontra nézhetek, hogy ők valamikor a nagy király előtt a Korvin János részére hűséget esküdtek, s ezt az esküt nekik: a Gutkeled István herceg nádor fiúági leszármazottainak illet minden melléktekintet nélkül a végsőkig beváltani.

Ráskay Balázs megnyitotta Korvin János előtt a szokásos őrséggel védett budai vár kapuit és rendelkezésére bocsátotta Budát és Visegrádot, a többi várral együtt.

Szép, de hiábavaló cselekedet volt: Korvin János csak fegyverrel a kezében biztosíthatta volna a maga részére a koronát, erre pedig neki ereje nem volt.

Azután, hogy Mátyást Fejérváron eltemették, Korvin János köré gyülekeztek Ráskay Balázs és az ő atyjafiai:

Czobor Imre és Mihály; — Visegrádról elhozták neki a koronát és Ráskay Balázs, Székely Jakab és Kis Máté alatt 10.000 főnyi sereg állott a rendelkezésére.

Igen, de hol volt a többi Magyarország?

A Beatrix által egybehívott országgyűlésen Ulászló hívei voltak az erősebbek és Korvin János tapasztalván, hogy apjának leglekötöttebb hívei is cserbenhagyják, már lemondani készült a koronára való igényeiről, amidőn hozzá csatlakozott Ujlaky Lőrinc herceg, ugyanaz, aki Ulászlót későbbben, királykorában is ökörnek szokta nevezni — a háta mögött.

Ulászló 15.000 emberrel elindult Prágából Buda feié, Korvinnak Buda alatt táborozó serege pedig elindult nem Csehország felé, de — Szlavónia felé. Ez nem segített Korvin Jánoson: az ellenség üldözőbe vette. Korvin megijedt és sírva kérte Ujlakyt, hogy eressze haza. De ki hallgat ilyenkor a pityergésre? ...

Báthory és Kinizsi Dunaföldvár táján utólérték Korvin seregét és Sárvárnál, majd a Csonthegy alatt alaposan elbántak vele.

Szegény fiatalember! ...

Az ő megbízásából most Ráskay Balázs ment egyezkedni, aki a királyválasztás napján: július 15-én érkezett Budára, de előbb a magával vitt koronát Visegrádon bizottságba helyezte.

Korvin János most már véglegesen kiegyezett: az ő parancsára Ráskay a koronát és a várakat átadta a rendeknek. Korvin hívei közül mindenki, aki 24 órán belül hűséget esküdött Ulászlónak, bűnbocsánatot nyert.

Természetesen se Ráskay Balázs, se Butkay Péter nem járt rosszul. Ráskaynak a hűségeért Korvin János Tisza-Csegét adományozta, ennek tetejébe Ulászló meghagyta őt a budai várnagyi szolgálatában és nemsokára (1492) főkamarsá tette.

Butkay Péter csak egy elismerő levelet kapott ugyan Korvintól arról, hogy a Mátyás király által rábizott kamarai tisztében mindenről híven és pontosan elszámolt

neki, de Ulászló is megbecsülte később az ő érdemeit, mert rövidesen kamarássá (1490), Tata és Komárom várnagyává (1493), somogyi főispánná, majd tárnokmesterré tette és pallosjogot, meg bővített címert adományozott neki és testvérének Mihálynak, aki abaúji alispán és regéci kapitány volt (1496).

Igaz, hogy Butkay Péter ezeket a nagy sikereit részben apósának: Szapolyay Istvánnak köszönhette, aki 1492-ben nádorrá lett és földi javakban is annyira megszedte magát, hogy maga az ünnepi nyaklánc is mesés értéket képviselt. (Vagy 100 esztendő múlva Velence városa vette meg — 70.000 forintért!)

De Szapolyay halála után (1499) Butkay kicseppet

Ráskay Balázs budai várkapitány (1484—1499), zempléni főispán (1509—1517) tárnokmester címere.

tárnokmesteri díszes állásából és beleült — Ráskay Balázs, amely veszteségért Butkayt későbbben (1504) a máramarosi főispánsággal kárpótolták.

Ráskay ezután II. Ulászlónak legbizalmasabb emberévé lett, aki jóformán minden lében kanál volt.

1500-ban követségben járt a lengyel királynál. 1503 körül nádori helytartó lett és szép kilátásai voltak a nádorságra is, de 1504-ben Perényi Péterrel szemben alul maradt.

1508-ban a gyermek II. Lajos koronázási ünnepélyén ő vitte a koronázási jelvények közül az ország almáját. 1509-ben — amikor Erzsébetfalvát (Pest mellett) zálogba vette a Rozgonyiaktól — Zemplénmegye főispánja lett és az is maradt holtá napjáig, utódául hagyván a főispáni székben egyik vejét Palóczy Antalt.

1510-ben mint az országtanács tagja Tatán mulatott és 1517-ben Szalkay László váci püspökkel követségben járt Prágában.

Több, mint 30 éven át töltött be így fényesebbnél fényesebb állásokat és megbízatásokat, de sokszor kényesebbnél kényesebb helyzeteken kellett átvergődnie, főleg, amikor üres kincstárnak volt a szerencsétlen kincstárnoka.

Az 1511-iki országgyűlés alkalmával a főrendek Budán, a királyi palotában gyűltek össze és küldöttséget menesztettek a Rákoson egybegyűlt köznemességhez. A küldöttség vezetője: Ráskay Balázs, aki nem lehetett épen Cicero, ilyenformán beszélt: „Ő Felsége egy ideig távol volt a pestis és a sziléziai ügyek miatt, de most az országgyűlésre visszasietett, hogy Magyarország dolgaival foglalkozzék.”

Azután előadta, hogy a török folyton nyugtalankodik;
— Horvátország és a moldvai vajda oltalomra szorulnak;
— Jajca falait a földrengés megrongálta és katonai okokból sürgős kijavításra szorulnak. „Mindezekről — végezte Ráskay — tanácskozzanak a rendek és megállapodásaikat közölik Ő Felségével.”

Ennek az eseménynek kiegészítésül néhány hét múlva Ráskay egy Batthyány társaságában a király megbízásából felkereste a velencei követet és közölte vele, hogy a kincstár üres és a hadfelszereléshez szükséges pénz megszerzéséhez Velence jótállását kéri,⁶

Borús idők voltak azok, de a vihart Ráskay Balázs már nem érte meg (f 1517), azt már az országgal együtt az ő gyermekeinek kellett elszenvedniük . . .

Balásznak sok gyermeke volt és ezek között három: két fiú és egy leány olyan, akinek emlékezete mellett nem mehet el közönyösen az utókor.

Ráskay Gáspár és István volt a két nevezetes fiú, a leányt pedig Magdolnának hívták.

⁶ L. Fraknói cikkét „Századok”, 1882.

Gáspár 1522-ben lépett ki az ismeretlenség homályából, ha ugyan lehet ismeretlenségről beszélni olyan embernél, akinek olyan apja volt, mint neki. Ő már akkor egy nagy örökség birtokosa volt.⁷ Fülel és az apja által II. Ulászlótól 9300 forintért zálogban bírt Végles ura (későbbben Gede ura is) és nógrádi főispán, de nincs megelegedve a közállapotokkal, mert igen előkelő, hatalmas emberekkel — köztük Perényi Péterrel és Drugeth Ferencsel — szövetkeznek, meggondolván azt a „visszavonást, jogtalan eljárást, azokat a károkat és erőszakos tetteket, amelyek különösen a király távolléte miatt előfordulnak, s nemhogy szünnének, de sokasodnak.”

Ezután az ellenzéki színvállás után kissé meglepő, hogy rövid idő múlva (1524) már mint kamarást és kincstartót ismerjük, aki Nádasdy Tamás társaságában egy igen intim megbízatásban is eljár: Szebenben a Luther tanáinak a kiirtása ügyében. És hasonló dologban — most már mint temesi gróf — Verbőczy Istvánnal 1526 elején Besztercebányán is eljár, mint a király kiküldötte.⁸

II. Lajosnak egyébként is kedvelt embere lehetett, hiszen jóslatszerűen egy zászlóval is megajándékozta őt, amelyen — nem tudom — a címert vagy képet? egy udvari festőjével: János mesterrel festette meg.⁹

Igen, ez a zászló csakhamar a Ráskay Gáspár hadi lobogója lehetett a — mohácsi csatában ... De hiszen ezt elmondja — igaz, egy kicsit hibásan — száz és egynéhány év múlva (1653-ban) báró Lízthy László a „Magyar Mars avagy Mohács mezején” című hőskölteményében.

„Király őrizete s méltóságos teste
Bízaték húségekre
Ráskay Gáspárnak és Török Bálintnak

⁷ Csánky szerint Zemplénben a XV. században a Ráskay-Butkay-Málczay osztályos családoknak 12 falujuk volt, de a Butkayak 10, a Ráskayak 7 fáluban szereztek még részbirtokot. (Ugyanakkor a Rákóczyak 10, a Nagymihályiak 18 részbirtokot bírtak.)

⁸ L. „Verbőczy I. élete.”

⁹ L. „II. Lajos és udvara.”

Jeles vitézségekre,
S Kálnay Jánosnak, e három uraknak
Jó gondviselésekre.”

Ebben a versszakban el van mondva tehát, hogy a mohácsi csatában a király személyének védelmével Ráskay Gáspár, Török Bálint és Kállay János volt megbízva, csakhogy a jó Liszthy a Ráskay nevét Rátkaynak, a Kállay nevét Kálnaynak írja, persze hibásan.

Ez még hagyján, de a vers tovább így folytatja:

„Akiknek hűségek és tökéletességek
Nyilván volt mindeneknél,
Kik előtt kedves volt s majd kellemetesb volt
Haláluk az élteknél,
Hogysem; királyukat, elhagyják urokat
Következő veszélyeknél.” stb.

Hát ebben a versszakban az utolsó két sor igazán csak — költemény! . . . Valójában az történt, hogy a fővezér Tomori Ráskayt és két társát a király oldaláról elparancsolta és azzal bízta meg, hogy az alájuk rendelt lovassággal, Ráskay parancsnoksága alatt, felderítő mozdulatot végezzenek és a mutatkozó török lovasságot szorítsák vissza.¹⁰ Ráskay — abban a reményben, hogy hamarosan visszatérhet — a királyt a parancs értelmében el is hagyta, a török lovassággal vitézül meg is ütközött, de a királyhoz visszatérni a csata beállott zűrzavarában nem volt többé módjában .. ,

Bizony nagy hiba volt a fővezér részéről, hogy azt a parancsot adta, de Ráskaytól is, hogy annak engedelmességedett! Nekik egyformán tudniok kellett, hogy a király élete fontosabb volt, mint maga a csata, mert ha a király életben marad, az elveszett csata magában még nem válhatott végzetessé az országra nézve, ellenben előrelátható volt, hogy a király halála esetén az ország két pártra fog szakadni és a török ezt a helyzetet a maga részére ok-

¹⁰L. Gyalokay Jenő: A mohácsi csata. (Mohácsi emlékkönyv.)

vétlenül ki fogja használni. így aztán a király elestével, mint a zempléni Kazinczy Gábor mondta, valóban: „egy csata elég volt, hogy elveszen a haza.”

II. Lajos magtalanul halt meg, kihez fog most csatlakozni a mohácsi csatából ép bőrrel menekült Ráskay Gáspár? . . . Apja: Balázs valamikor Mátyás halála után még az ő törvénytelen fiához is hű maradt, fogja-e most Gáspár, akit semmiféle eskü nem kötelezett, az elesett király özvegyét követni? . . .

Gáspár másféle fából volt faragva, mint az apja. Ő már már 1522-ben is olyan emberekkel szövetkezett, akik most Szapolyay legnagyobb támaszai voltak, azonkívül Szapolyay János és Ráskay Gáspár között komaság-sógorság is volt, hiszen Butkay Péter — a Gáspár vérségi rokona — néhai Szapolyay István veje volt és ez utóbbi 1499-ben gyermekei egyik gyámjává is Ráskay Balázst tette, egyezőval, amikor Ráskay Gáspárt a tokaji királyjelölő értekezletről írt levelében Verböczy István felhívta, hogy fegyveres kísérettel Szapolyayt támogassa: Ráskay azt válaszolta neki, hogy Mária özvegy királyné nagy ígéretekkel akarta őt ugyan rábírní, hogy Habsburg Ferdinánd mellé álljon, de ő a Fehérvárra hídett országgyűlésen 200 lovassal Szapolyayhoz fog csatlakozni.”

Persze mindjárt birtokba is vette részére Mária özvegy királyné várait: Komáromot és Tatát és az ő nőgrádi főispánjává lett, mert a zempléni főispánságot illet a Szapolyay unokaöccsének, Drugeth Ferencnek átengedni.

Ráskay Gáspár azután ott volt 1527 tavaszán a budai országgyűlésen és Szapolyay val együtt 1530-ban Budán volt, amikor I. Ferdinánd seregei a várat — egyik oldalról épen a Ráskay háza felől, amely a bástya mellett állott — megostromolták, de be nem vették.¹²

Ĺ. „Verböczy élete.”

¹² Ĺ. Verancsicsnál. — Ráskay Gáspár azt a házat bizonyosan az anyjától örökölte, aki Czobor Kata volt, — Takáts Sándor valahol feljegyezte ugyan, hogy a Gáspár apjának: Ráskay Balázsnak földváry Katalin volt a házastársa, de ez csak a második felesége lehetett.

Azután sokáig nem lehetett hallani erről a — mint Szilády Áron nevezi — „csonkakarú vitéz”-ről. Helyette — vagy mellette — egyszerűen csak feltűnik az ő testvére: Ráskay István ...

1538-ban — de lehet, hogy előbb is — már István volt a nógrádi főispán és amikor Verbőczy István Krakóba ment, hogy Szapolyay Jánosnak onnan feleséget hozzon, betért Ráskay Istvánhoz és az útiköltségekre tőle kért kölcsön egy jó csomó pénzt, vagy 1560 forintocskát, mai pénzben vagy 40,000 pengőt.¹³

1539 elején egy 900 főnyi küldöttség hozta Izabella

Homonnai Drugeth Ferenc zempléni főispán, (1526) tárnokmester és
Ráskay Gáspár költő, temesi gróf és nógrádi főispán (1526)
névalírása.

királynét a mindössze 50—52 éves, de már elvénült Szapolyay részére és egyenesen Székesfehérvárra vitte megkoronázni. A királyi pár onnan Budára ment, amelynek Ráskay István lett a várkapitánya. — Szapolyay ünnepélyesen maga iktatta őt be ebbe a hivatalába, azután 1540 tavaszán Erdélybe ment a lázadók leverésére.

Szapolyay távollétében Izabella királyné környezetében maradt természetesen Ráskay István is, aki — mint feljegyezték¹⁴ — mint asztaltárs nem lehetett nagy nyereség a királynéra nézve, mert ámbár „derék vitéz és jó gazda, de szófukar és unalmas volt.”

Izabella Szapolyay elmenetele után nemsokára fiat szült, három hétre rá meghalt Szapolyay, Ráskay István

^{13—14} L. „Verbőczy élete.”

pedig — bizonyosan a nagyváradi békepontokra¹⁵ való tekintettel — sietve a faképnél hagyta Izabellát és a budai várat és testvérével Gáspárral együtt I. Ferdinándhoz pártolt.

Ráskay Gáspár már 1540-ben, mint „jeles, vitéz alvezér” I. Ferdinánd seregében Fels Lénárt vezérlete alatt ott harcol Budán is és most ő ostromolja a várat a saját háza felőli oldalról és pedig Perényi Péter társaságában a zempléni sereg élén,¹⁶ de sikertelenül. A Szapolyay-pártiak — nagy bölcsen — a törököt hívták segítségül, az el is ment Budára és benne maradt 150 esztendeig! . . .

1542-ben Ráskay István megy a főrendek részéről I. Ferdinánd beszercebányai országgyűlésére és ugyanazon évben mindkét Ráskay-testvér, sógoruk Bebek Ferenc társaságában a török ellen harcol, mint alvezér.

Csakhogy ezelőtt az 1542-iki harci vállalkozás előtt történt még valami.

Ráskay István, a többek között Bebek Ferenc, továbbá három Drugeth és az I. Ferdinánd pártjára visszatért Perényi Péter társaságában Patakon egy értekezleten jelent meg és ott velük arra szövetkezett, hogy a két király között dülő harcok befejezése után ők egymásnak az elvesztett váraikat visszaadják.

Ez a szövetkezés bölcsen lehetett kigondolva a saját szempontjukból, de egyszerűen nevetségessé tette volna az egész hadakozást. Legalább így fogta fel a dolgot I. Ferdinánd, mert Perényi Pétert Bécsújhelybe záratta el és mintha a Ráskayak is letűntek volna azóta a közélet teréről.

De Ráskay Gáspár ezután még más téren mutatta meg az erejét.

Valamikor ifjúkorában Páduában járt iskolába, művelt, olvasott ember volt és amikor — földi pályafutása

¹⁵ Az 1538-iki nagyváradi békeszerződés értelmében Szapolyay János halála után Magyarország a melléktartományokkal együtt egyedül I. Ferdinándot illette meg.

¹⁶L. Verancsicsnál, Istvánffynál és Szirmay Antalnál.

végén — csendes rokoni körbe, mondhatni: magányba, Zemplénbe visszavonult, imígy kezdett elmélkedni:

„Nem hiszek ég alatt oly nyomorult embert,
Kinek az Úristen segedelme nem lett,
Csak ki megismerte magához térését,
Mert minden ügyében ő ad segítségét.”

Azután eszébe juthatott egyszer az ő nagy őse Gutkeled István nádor és vele IV. Béla király, máskor visszagondolhatott — amit talán apjától is hallott — Mátyás királynak a szerb hadjáratára és Zrbernik várának bevétele, amikor (1464) a fővezér Szapolyay Imre a félszemét vesztette és e két képből kiszakította Béla idejét és Zrbernik vára színhelyét és azokat egy naiv, kigondolt mesével kapcsolatban egy elbeszélő költeményben: „A szép Francisko históriájában” egyesítette.

„Krisztus urunk után, kit vallunk hitünkben,
Ezeröttszázötven és két esztendőben,
Immár hogy írnának az első időben
Az Ráskay Gáspár szerzé ezt énekben.”

1552-ből szól tehát az ének és utolsó híradásunk Gáspárról. Hol és mikor halt meg a két nevezetes Ráskay-testvér: Gáspár és István és hol van eltemetve? — arról én már nem tudok beszámolni....

És most röviden térjünk vissza a harmadik testvérré: Ráskay Magdolnára.

Egy hősl elkü, hűséges nagyasszony volt ő, méltó az apjához. A férje egy nagy és gazdag nemzetség tagja: Palóczy Antal, valamikor épen az apósát: Ráskay Balázst követte a zempléni főispáni széken és a király tanácsosa is volt.

A mohácsi csatában a zempléni sereget vezette és ott

Ráskay Györggyel, az egykori zempléni alispánnal együtt, aki a vértések élén állott, hősi halált halt.

Az özvegyé lett Ráskay Magdolnának azonban nemcsak ezt a gyászt kellett nagy lélekkel elviselnie. Osztozott Mária özvegy királyné fájdalomban is és iránta való hűségéből I. Ferdinánd király pártjára állott és férje nagy vagyonának jövedelmeit önzetlenül áldozta fel királya trónjának biztosítására. De ezt Szapolyay nem nézte tétlenül; amint módjában állott, elkobozta a Palóczy után maradt hatalmas birtokokat, köztük Patakot és Ráskay Magdolna kénytelen volt az ő újhelyi kis várába húzódni, amelyet a tolakodók ellen hősiesen védelmezett. .¹⁷

(Abból az időből még egy másik Ráskay-leány emlékezete is a mai napig fennmaradt és pedig az irodalomtörténettel kapcsolatban. Egy leány-iskola Budapesten most is a Ráskay Lea nevet viseli, aki mint apáca a Margitszigeten szent életet folytatott és gondos, szép írásban hagyta az utókorra a Szent Margit legendáját.)

Ezzel azután körülbelül vége is lett a Ráskayak és Butkayak hosszú, fényes szereplésének . . .

Hiszen egy-egy alispán és követ kikerült még imitt-amott közülök, de hová lett családjuk régi fénye, és országos szereplése?

A Butkayak közül László a szerencsétlen mezőkeresztesi csatában (1596) 200 zempléni lándzsás gyalogot vezetett a török ellen. Amikor pedig Soós Albert alispán, aki a zempléni lovasságot vezette, elesett, a zempléniek Butkay Lászlót ott nyomban, a csatatéren alispánná választották. Érdekes dolog, hogy az ütközetet a török szultán is végignézte és jelenvolt egy török történetíró, a derék Pecsevi.

Ez a Butkay László követ is volt (1594).

¹⁷ Erről a Magdolnáról Matolay Viktor költői tollal egy színdarabot írt „Ráskay Magda” címmel, amelyet az Akadémia 1911-ben a Kóczán-díjjal jutalmazott.

És alispán (1621—22 és 1629—34) és követ (1620 és 1638) volt az ő fia: István is, aki jelenvolt a körmöcbányai országgyűlésen és ott Bethlent ő is királlyá választotta. Ősi fészkeben: Butkán egy fél-emeletes kastélyt épített, amelynek homlokzatára rátétette (ma is ott van!) az ő három farkasfogás közismert címerét.

Ha tudta volna a közeli címerfordítást! . . . Az ő gyönyörű családja fíúágon már az ő unokájában: a még egészen fiatalon elhunyt Istvánban kihalt (1668).¹⁸

Még jóval gyengébben ment az utolsó Ráskayak sora. Közülök Mihály volt az, aki mint követ (1594—95), még

Butkay László zempléni alispán (1596) és követ (1594) névalírása.

¹⁸ A Butkayak ez az ága a leghosszabb ideig tartotta fenn magát. Ennek a leszármazását Nagy Iván így adja:

Mihály	}	Péter — Lajos — László — István — András — István † 1666
abaúji		1596 † 1638 utolsó
(1518)		
alispán		András

Ellenben a leleszi káptalan 1629. Nr. 49. szerint:

Péter tárnokmester Szapolyay Veronka (Buday F. lexikona szerint a 3. felesége)	}	Péter	} Lajos — László — István — stb., mint előbb
		Kendy Ilona	
	Johanna (Lipcsey Jánosné)		
	Klára (Chapy Ferencné)		
	Borbála (Möré Gáspárné)		
	Veronka (Fancsikay Jánosné)		

(lásd a 29. oldalon.)

valamennyire szerepelt. Az ő utódai mind nyomtalanul, nesztelenül éltek le életüket a ráskai kastélyban.

Csak az utolsó Ráskay († 1690 körül) keveredett belé a Thököly-forradalomba, de — és én ezt nem veszem rossz néven — kedv és lélek nélkül csinálta.

Ezt az utolsó Ráskayt, épúgy mint az utolsó Butkayt: Istvánnak hívták.

De ezek az utolsó Istvánok már semmiben sem hasonlítottak az első István: az ő híres, nagy ősök, Gutkeled István nádorhoz és szlavóniai herceghez!

Csendes, nem sok vizet zavaró emberek lehettek ők csak, akiknek az utókor emlékezetében nem jár emlékoszlop, csak egy szerény — fejfa ...

Mihályt és fiait a leleszi káptalan 1518-ban a sárosmegyei Szent-Imre, Szuhadolina, Karácsonymező, Keresztes, Radvány, Meggyes, Petrits, Láca, Balpataka, Vaspatak, Long, *Margonya*, Ferencvágása, Girált, Mátévágása, Valkvágása, Lusanka és Laszó községekbe beiktatta. (Századok, 1881.)

Deregnyei GALAMBOS FERENC.

„Valaki kardot köt oldalára,
Vasat várhat a lábára.”

Gróf Koháry István.

Szirmay Antal azt írja valahol, hogy Lónyay Ferenc 1730-ban elvette Daróczy Ferenc egyetlen leányát, Katát és ezzel a házassággal jutottak a Lónyayak Deregyőn egy szép uradalom birtokába.

Szirmay közli is ennek a szerencsés Lónyaynak a latin sírversét, amely rideg prózában magyarra fordítva így hangzik: „Dobsza adott bölcsőt, Patak könyvet, Deregyő házaseletet, Som nyugalmat.”

Én Szirmayval szemben azt hiszem, hogy ebben a közleményben minden hibás, kivéve a — sírverset.

Ezt nem kicsinylően mondom, mert bizony néha a sírversekben is sok olyan van, ami nem találó. Hogy csak egy példát mondjak: Lamb, a híres angol író megemlékezik egy temetői furcsaságról, egy 4 hónapos csecsemő sírkövének a feliratáról, amelyben szórói-szóra ez foglaltatik: „tiszteld apádat és anyádat, hogy hosszú életű légy e földön.”

Egyébként sietek megjegyezni, hogy távol áll tőlem Szirmay téves adatait valami nagyon rossz néven venni. Találtam én már más történetíróknál is hibás feljegyzéseket. A magyar történetírókról nem beszélek, de ott van a németeknél például Goethe. Igaz, hogy ő nem volt történetíró, de mégis szépírói mivoltán kívül tudós is volt és néha hogy elszólta magát! . . . Egy helyen — azt hiszem: a leveleiben — azt írja, hogy a magyaroknak már réges-régen volt egy királyuk, aki kimondta, hogy

„boszorkányok nincsenek”, és hogy ez a király — Hunyadi Mátyás volt!

Egy másik helyen pedig — ha jól emlékszem: az önéletrajzában — megemlékezik egy pazar díszbe öltözött Eszterházyról, aki — Goethe szerint — cseh mágnás volt. . .

De akit ezek a Goethéből vett példák nem győznek meg, azoknak felhozhatom a történetírás egyik atyamesterét Macaulayt, akiről az ő éleseműjű ismertetője T. F. Henderson azt állítja, hogy fenomenális emlékezőtehetsége volt, de éppen azért, mert ebben túlságosan megbízott, fontos dolgokban gyakran pontatlan volt és különféle kisebb tévedéseket is elkövetett.

Bocsássunk meg tehát a jó Szirmaynak és térjünk a tárgyra . . .

Deregnő, egy kedves kis falu a Labore partján, ott

Deregnei Daróczy Ferenc beregi főispán, követ (1614) címere,

van Zemplénben, de már Ungmegye határán, mostan cseh felsőség alatt.

Valamikor a Deregnei-családé volt, amely a híres Bebekekkel és Uporyakkal egy nemzetségből eredt. Erről a Deregnei-családról csak annyit tudok, — és persze ezt is csak Szirmaytól tudom, — hogy közülök Mihály a mohácsi csatában résztvett és egy másik Deregnei a XVI. század végén vitézkedett és a család 1604-ben kihalt,

Akkor Deregneinek — és vele 40 jobbágnak — egy nagy alak: deregnei Daróczy Ferenc, beregi főispán, a király tanácsosa és két alkalommal (egyszer, 1614-ben, Bethlenhez) követe, lett az ura, aki feleségül bírta a győri hős Pálffy Miklósnak egy unokahúgát, Pálffy Erzsébetet és aki nővére, Daróczy Zsófia után sógora volt Zólyomy

Miklósnak, a Zólyomy Dávid háromszéki főkapitány apjának.

Ez a Daróczy Ferenc — Rákóczi Zsigmond végrendeletének egyik végrehajtója is — tekintélyes, előkelő ember volt tehát, de ráadásul gazdag is. Deregnyőn kívül, ahol kastélyt épített, Zemplénben nagy birtoka volt Bánóczon és bőven voltak birtokai Beregben és talán másutt is.

1604-ben nősült és 1608-ban volt már egy fiacskája is: Ferenc, akivel egyszer a hajdúk elől Drugeth György nyeviczkei várába voít kénytelen menekülni. . .

Ennek a második Daróczy Ferencnek volt a lánya (vagy talán az unokája) az a Kata, aki — Szirmay szerint — Lónyay Ferencnek lett a felesége, pedig soha sem volt az, mert Katával egy egészen más név vegyült a Daróczyak regényébe, amelyet a széleslátású Szirmay csodálatosan nem vett észre, vagy talán kifelejtett írásaiból . . .

A XVII. századnak a közepén ugyancsak Deregnyőn lakott Galambos László, akinek szerény neve ugyan egyáltalán nem vetélkedhetett a deregnei Daróczyak fényes nevével, de ő is felküzdötte magát. Feleségének: Kubinyi Borbálának egy Eszterházy-lány volt az anyja és ennek az összeköttetésnek a révén Galambos László uramat mindenféle megbecsülték: 1666-ban hivatalos volt még I. Rákóczi Ferenc lakodalmán is . . .

No hiszen épen kapóra jött a Rákóczi Ferenczel való ismeretség a Galambos László fiának: a fiatal deregnei Galambos Ferencnek!

Rákóczi részese volt a Wesselényi-Nádasdy összeesküvésnek és az abból keletkezett 1670-iki felkelésnek, Galambos Ferenc pedig — akinek akkor talán még csak serkedhetett a bajuszkája — alig várhatta, hogy ő is az elégedetlenek, az Erdély és a törökök segítségét kereső bujdosók, vagyis — amint akkortájtban nevezni kezdték őket — a kurucok soraiba álljon.

1672-ben, amikor Felső-Magyarországban újból megindult a felkelés, már Galambos Ferenc is csinál egy erőpróbát és Fejérváry Zsigmond vezetésével és néhány elő-

kelő ungi és zempléni úr társaságában egy támadásban vesz részt Munkács vára ellen, amely akkor éppen I. Rákóczi Ferenc anyjának: a királyhű Báthory Zsófiának a kezében volt.

Az 1672-iki felkelések leveretése után:

„Szegény legénynek olesó a vére,
Két-három fillér a napibére,”

újból megindul a bujdosás Erdély felé. A zempléniek közül Soós György 1676-ban Gyulafehérváron, — Tussay Márton — az egykori alispánnak T. Jakabnak a fia — 1677-ben Radnóton, — Palaticz Ferenc gyalogkapitány 1679-ben Miskolcon várja a felkelés megújulását.

1679-ben és 1681-ben már Galambos Ferenc nevét is a bujdosók névjegyzékén lehet találni. — 1679-ben Gyulafehérváron van harminchatodmagával, részben koldusbotra jutott állapotban és ott „assecurálja” a portát és Apafyt a hűségéről.¹ 1681 szeptember 10-én pedig Debrecenben a legelőkelőbbek: Petróczy István, Kende Gábor, Szepesy Pál társaságában jönnek össze közel nyolcvan és ezek között a zempléni Soós Györggyel (aki mint bujdosó is halt meg Erdélyben) és Palaticz Gáborral Galambos Ferenc is, mint „az ő istenök dicsőségéért és hazájok szabadságáért harcoló magyar rendek” és Apafy erdélyi fejedelmet, az ő „klmes urok ő ngát assecurálják”, hogy hozzá „hívek” lesznek és velük egyetértésben kiadott parancsolataihoz alkalmazkodni fognak és őt a szerencsétlenségben sem hagyják el.²

Az időtől fogva Galambos már bizonyosan a vezető kurucok közé tartozott, amint az abból is sejthető, hogy a két év óta vezérkedő, új erdélyi fejedelem Thököli Imre 1684 elején azzal bízta őt meg, hogy Drugeth Zsigmondot Ungvár feladására szólítsa fel.³

Galambos írt is Thököli nevében Drugethnek, s ebből az alkalomból egy érdekes eszmecsere fejlődött ki Thököli

¹ L. Török-magyarokori okmánytár VIII. k.

² L. A bujdosók levéltára.

³ L. Angyal D. „Thököli I. élete.”

szerepének erkölcsi szempontból való megítélése tekintetében, nem ugyan Galambos és Drugeth között, aki őt személyes válaszra — úgy látszik — nem méltatta, hanem Galambos és Drugeth megbízottja: Semsey János között.

Galambos azzal mentegette Thökölit, hogy a német zsarnokság miatt volt kénytelen a tatárokat behozni.

Semsey élesen felelt: „Kegyelmed szelídebben tanuljon írnya, se fegyvere, se pennája nem sérthet senkit is,” és egyenesen kimondta, hogy Thököli mindent nagyravágásból: az erdélyi fejedelmi szék kedvéért tesz.⁴

Hogy kinek volt közülök igaza? azt nem szükséges eldöntennem. Későbbben, sok idő múlva egy igen illetékes bíró: maga II. Rákóczi Ferenc így nyilatkozott:” „Nem a portától kaptam a fejedelemséget, nem is voltam soha oltaalma alatt, azért *sem az Apafyak, sem Thököli eljárását nem tartottam hozzám méltónak követni.*”

Rákóczi egészen igazságosan ítélte el Thökölit, de az erdélyi fejedelemség szükségessége tekintetében tévedett. Egy Magyarországtól különálló Erdélyre — lett légyen az bármiféle kigondolható alakban felállítva, s akár a Rákóczi uralkodása alá helyezve, — soha sem volt semmi szükség, hiszen az 1848-iki törvényhozásnak is első gondja volt a két ország egyesítése ...

Ungvár csak Drugeth nemsokára bekövetkezett halála után került Thököli kezébe, de az ostromot nem Galambos vezette, ennek ellenére mégis ő lett a vár parancsnoka és mint ilyen megígérte Thökölinek, hogy csak rabsága vagy halála esetén kerül a vár a németek kezébe.⁶

De csakhamar rosszra fordult Thökölinek mindenütt a dolga, s amikor már Tokaj, Szerencs, Kassa, Regéc és Patak is elestek, két ostrom után 1685 november 5-én Ga-

⁴ L. Török-magyarkori okmánytár.

⁵ L. Rákóczi F. „Önéletrajza.”

⁶ L. Angyal D. i. m. — Az 1684-iki esztendőben nagy anyagi károsodás érte Galambost. Egy abban az időben felvett tanúvallomás! jegyzőkönyv szerint „Máramarosban lévő udvarházát szakmári (!) labancok felverték, javait ő kegyelmének elprédálták” stb., 1. Török-magyarkori okmánytár IX. k.

lambos mégiscsak feladta a várat, ahol egy nevezetes királyhíi ember: gróf Koháry István volt akkoriban — regéczi, majd munkácsi rabsága után — elcsukva, és most „levették a vasat a lábáról.”

Ezzel körülbelül vége is volt Thököli minden kilátásának:

„Körmetlen macskának nehéz fát hágni,
Sánta ebnek Bécset nehéz megjárni,…”

amint Thökölit a labancok már 1683. év végén Bécs ostromának megíiusulása után csúfolták.

De Thököli utolsó, legerősebb vára: Munkács sokáig tartotta magát. A vár kapitánya Radies András volt és néha Daróczy András, de az ellenállás lelke bizonyosan Zrínyi Ilona volt és vele ott ülte meg 16-ik évi születésnapját II. Rákóczi Ferenc is — ágyúszó mellett.

1688 január 17-én ez az utolsó kuruc vár is kapitult és az ott talált ingóságok között Galambos Ferenc első feleségének: Barkóczy Borbálának a ládái is a németek kezébe kerültek. Csakhogy Barkóczy Borbála királyhü volt, ennek következtében visszakarta a holmiját...

Ezután Galambosról semmi híradásom nincs egészen a Rákóczi-felkeléséig, amelyben ő az eddigieknél sokkal nevezetesebb szerepben mutatkozik be.

1704-ben már Tiszán-túli vicegenerális és Rákóczi a fontos Szatmár várának a parancsnokságát bízta rá, de nem sokáig maradhatott ott, mert 1705 nyarán már lebontás alatt állott a vár, és Galambos kiadta onnan Károlyi Sándornak az ő magántulajdonát képező otlévő tarackjait.

Galambos onnan egy még fontos abb állásba került. Az 1705-iki szécsényi országgyűlésen ugyanis a vezérlő-fejedelem által kinevezendő 24 tagú szenátus egyik tagjául, vagyis szenátorul a rendek őt is ajánlották és Rákóczi ki is nevezte. A zempléniek közül ugyanakkor Szirmay András szenátorsága is szóba került, de ez ellen Bercsényi, aki a szenátus elnöke lett, leküzdhetetlen akadályt gördített.

1706-ban Galambos nevezetes szerepet játszott. Résztvett, mint Rákóczi egyik megbízottja azokon a tárgyalásokon, amelyek a békekötés céljából I. József király és II. Rákóczi Ferenc között Nagyszombatban megindultak, de eredménytelenül végződtek.⁷

Az ember nem is tudja: hogyan tett Galambos Rákóczinál ilyen kitüntető bizalomra szert? Valami magyarázattal szolgálhatna, ha — amit nem tudok — ő már akkor Daróczy Kata férje lett volna. — 1705-ben Bercsényi — egy Rákóczihoz intézett levelében⁸ — Galambost „vén kavalér”-nak (így!) nevezte, amiből az gyanítható, hogy abban az időben udvarolt Daróczy Katának. Igenám, de 1707-

The image shows two handwritten signatures in cursive script. The first signature on the left is 'Galambos' and the second on the right is 'Ferenc'. Below the 'Ferenc' signature is a smaller, more compact signature, possibly a second name or a specific title.

Deregyei Galambos Ferenc szenátor, (1705—1711) tábornok névalírása.

ben — Rákóczinak Károlyihoz intézett levele szerint — özvegyé lett, s nem tudom: első, vagy már második feleségét vesztette-e el?⁹

Galambos Daróczy Kata után valamelyes atyafiságba került Rákóczival, mert Rákóczinak a nagyanyja tudvalevően Báthory Zsófia volt, aki a Gutkeled-nemzetségből származott, de alighanem ugyanabból a nemzetségből eredt a deregyei Daróczy-család is.

A Daróczyak címerében valóban bent volt a Gutkeledszármazást jellemző három sárkányfog, s azokat Rákóczi igen jól ismerte, hiszen emlékirataiban feljegyezte, hogy az ő kincstárában még megvolt az a buzogány, amellyel

⁷ L. Fessier „Geschichte der Ungarn.”

⁸ L. Rákóczi ltár IV. k.

Bátor Opos a sárkányt Ecseden megölte, „ámbár — mint Rákóczi megjegyezte — a buzogány kicsisége igen kétségesé teszi a hagyományt.”

Az 1707-ik évben megint igen nevezetes események tanúja volt Galambos. Mindenekelőtt ott volt január 22-én Rozsnyón a Rákóczi elnöklése alatt tartott azon a szenátusi ülésen, amelyen a jelenvolt 13 szenátor egyhangúan elhatározta, hogy Ónodra országgyűlést hívnak egybe és ott a Habsburg-házat trónvesztettnek fogják nyilvánítani. A rozsnyói gyűlés után Rákóczi Erdélybe ment és április 5-én beiktatták az erdélyi fejedelmi székbe. A beiktatásnál Galambos megint csak jelenvolt (Pethes püspökkel), mint a magyar rendek egyik követe.

Azután Rákóczival az ónodi gyűlésre ment és annak megnyitásán is jelen volt. Ugyanazon év folyamán sokat voltak együtt Zemplénben is,¹⁰ hiszen augusztus 11-től 19-ig teljes ülést tartott a szenátus Homonnán és mindkettőjüknek illett ott lenni, — Homonnáról Terebesre ment Rákóczi, mindenütt nyomon kísérve Galambostól, aki abban az időben Rákóczi ecsedi várának a parancsnoka is volt.

Az 1708-iki újévi ebédet Kassán eszi Rákóczinál Galambos. Talán utoljára eltelve jó reménységekkel, mert akkor sűrűn mutatkoztak ott még a — francia katonatisztek.

Március 15-én Kassáról Gálszécsre utazott Rákóczi Zemplén vármegye közgyűlésére. Ez útjában a megyehatáron, Szécskeresztúron, Zemplén vármegye küldöttsége élén gróf Barkóczy Ferenc generális fogadta, de a fogadás után Rákóczi Galambossal ül be a kocsiba s úgy hajt Keresztúrról Gálszécsre.¹¹

Mindezt csak azért mondom el ilyen hosszasan, hogy bemutassam, milyen bizalmas embere lehetett Rákóczinak Galambos! ...

Az 1708-iki esztendőben ütött ki az Alföldön a pes-

⁹ L. Rákóczi Itár II. 99.

¹⁰ L. Beniczky Péter naplót.

¹¹ L. Beniczky Péter naplót.

tis és 1709-ben tovább pusztítva, 1710-ben a Felvidéket is elérte, s ebben a nyavalyában egy zempléni vitéz kuruc-tábornok: Orosz Pál is elpusztult.

1709-ben, éspedig januárius hóban Patakon ülésezett a szenátus, de azután nem sok dolga lehetett már Galambosnak se Rákóczival, se a felkeléssel. Rákóczi a pestist kerülve 1909. és 1910-ben sokat bolyongott Felső-Zemplénben, — a kurucok pedig 1710-ben már egyáltalán nem akartak verekedni. . .

1/11-ben Rákóczi ecsedi vára is megadta magát és a szenátorok nem mentek el már Szatmárba se, de Galambossal együtt elkísérték Rákóczit megkezdett keserves bujdosásában — Lengyelországig. (Galambos Rákóczival 1711 májusban Zalusa galíciai városkában volt.)¹²

Galambos Ferencről még csak annyit tudok, hogy Daróczy Katától egyetlenegy gyermeke maradt: Sára, aki 1722-ben már árva volt éspedig a nagy bujdosó és kuruc Tussay Mártonnak a gyámsága alatt..¹³

És nem Daróczy Katát, — mint Szirmay mondja, — hanem ezt a Galambos Sárít, a szenátor és kurucgenerális leányát vette el feleségül Lónyay Ferenc, és utána kapták meg — vajha még sokáig bírnák — a Lónyayak Deregnyót...

¹² L. Rákóczi levéltár VI. k.

¹³ L. Orsz. ltár, m. fent.

KOSSUTH.

„Csodálatos ember volt az a Kossuth:
sohasem volt közepes.”

ifj. gróf *Andrássy Gyula*.

Amikor lord Mahon egy gyönyörű történelmi munkájában előadása folyamán odaérkezik, hogy el akarja mondani az előzőtt Stuart-ház küzdelmeit trónja visszaszerzéséért: nagy megilletődéssel bevallja, hogy ő ugyan nem a Stuartok pártján van, de mégsem tud részvétlenül viszsza gondolni a trónkövetelő III. Jakab rettenetes balszerencséjére ...

Körülbelül ilyenformán vagyok én is Kossuthnal. Én sem adok Kossuthnak igazat, amikor az ő 1848-iki minisztersége alatt és után követett egyoldalú és túlzó politikáját veszem szemügyre és abban is Deák Ferencnek adok vele szemben igazat, hogy „ámbár” — mint Deák mondja — „I. Ferenc József a magyar szabadságharc megtorlásául 1849 március 4-én egy oktrojált alkotmánnyal szétépte a köteléket a korona és a nemzet között: azért a nemzetnek (Kossuthnak) az április 14-iki nyilatkozattal nem kellett hasonlóan cselekednie, mert kétoldalú kötéseknel az egyik fél renitenciája nem szabadítja fel a másikat a kötelelem ereje alól.” De amikor ezekben, sőt a forradalom utáni külföldi ragyogó szereplése alkalmával kitűzött céljai és némely használt eszközei tekintetében is, megtagadom vele az együttérzést: ugyanakkor nemcsak — mint lord Mahon a trónkövetelő Jakabra — az életében rejlő nagy tragikum miatt: részvéttel, de — a kétségkívül nagy emberi tulajdonságaitól el is tekintve — mint szónokra csak csodálattal tudok vissza gondolni Kossuthra.

Visszagondolni? . . .

Igen, mert én 1893-ban május 10-én — 10 hónappal

halála előtt — voltam Turinban Kossuthnál, hogy színről-színre láthassam a nevezetes férfiút.¹

Kossuth akkor már a 90-en is túl, tehát oly magas korban volt, amelyről ő maga többször panaszkodta, hogy az egy állandó haldoklás. Hangja ugyan még tisztán csengett, de milyen lehetett vagy 40—45 évvel azelőtt, amikor Greeley, a híres amerikai újságíró azt mondta róla, hogy az olyan, mint a kürt szava? ... Szellemi frissége megvolt, de nemez-csizmájában a gyönyörű tavaszi napon fázott és vágyott a sírba, s amint fénytelen szemeivel, kékes ajakával a karosszékben ott ült előttem: külsejében semmi sem emlékeztetett arra a Kossuthra, aki kék paszományos magyar díszruhájában, elől tollas zöld kalapjában, kard-

Kossuth névalírása.

dal az oldalán még a forradalom leveretése után is lázba ejtette megjelenésével az angolokat és az amerikaiakat...

Hol volt ő már attól, amikor még Pulszky Ferenc azt mondta róla, hogy „szép, mint Praxiteles Hermese?”

Nekem már csak úgy tűnt fel, mintha a hajdani egyszerű zempléni táblabíró lenne ... Zempléni, onnan, egy ugrásnyira Tokajtól: Monokról, ahogyan ő maga is mondta: „ott születtem, ott ringatták bölcsőmet ama domb tövében, melyen Árpád vezér a honfoglalás áldomását megitta.”²

¹ Az Isten engem annyira kitüntetett, hogy kivüle Magyarországnak még két történelmi alakjával: id. gróf Andrássy Gyulával (1881) és gróf Apponyi Alberttel (1895) is személyesen megismerkedhettem. (L. „Zemplén” 1929. „Kossuthnál” és „Budapesti Hírlap” 1923. „A terebesi pohárköszöntő”.)

Kossuth Pál	}	László	} Kossuth Lajos
(szül. Kossuthon, Túróc m.)		Weber Sarolta	

² Iel. Beniczky Zsuzsanna

Kossuth az ő írásaiban valahol azt mondja, hogy az ő egész élete csodálatos volt. Hát valóban az is volt, de az ő életében az volt a legcsodálatosabb, hogy ő forradalmat csinált, a nélkül, hogy forradalmat akart volna csinálni.

Ez a megállapítás nem egészen az én felfedezésem. Széchenyi már 1840-ben megjósolta róla a „Kelet népé”-ben, hogy akaratán kívül fog forradalmat csinálni és maga Kossuth beszélte 1851-ben az amerikaiaknak,³ hogy „igaz, mi kezdetben nem gondoltunk a függetlenségre, de van egy istenség, amely kialakítja céljainkat.”³

Ez a kijelentés ugyan egymagában még csak annyit jelentene, hogy Kossuthnak eredetileg eszeágában sem volt az 1849-iki függetlenségi nyilatkozatot kimondani, de még pontosabban megismerteti az ő lelkületét, amely alapján a forradalomtól távol állt, Birminghamben tett ez az odavetett megjegyzése: „én a forradalmat igen nagy szerencsétlenségnek tartom” és ugyanott ez a másik: „nem én ihlettem meg a nemzetet, a nemzet ihletett meg engem” és valahol egy más alkalommal: „én hatalom után nem törekedtem, egy korona fénye nem csábított volna.”⁴

Az 1848/49-iki forradalmat se Kossuth, se a nemzet nem akarta: meglett, kinőtt, megnőtt az önmagától, kizárólag azoknak a politikai hibáknak következtében, amelyeket minálunk Kossuth és minisztertársai, későbbben pedig Bécs is elkövettek.

Amikor Bécszet mondok, távol áll tőlem, hogy ez alatt a királyt, vagy az uralkodóházat értsem. A király: V. Ferdinánd régóta (1825-től fogva) gyakran eszméletlen beteg volt és már az 1848-iki francia forradalom hírére kitört első bécsi zavargások annyira megviselték az ő gyenge szervezetét, hogy ágyynak dőlt. Én egyébként is az angolokkal tartok, akik sohasem szokták felelőssé tenni a királyt semmiféle kormányzati baklövéséért.

Csak nagyon naiv lelkek szokták ma is azt követelni,

³ L. Headley „The life of Kossuth”, — Kossuthnak New-York-tan mondott egyik beszédében.

⁴ L. Headley u. ott.

amit Homér valamikor szabályul állított fel, hogy a király még nagy bajvívó is legyen . . .

Az angolok elcsapták valamikor — katolikus vallásuk miatt — a Stuartokat, (mellesleg mondva: ez volt a legcsúnyább forradalom, amióta a világ fennáll!) és a helyükbe került protestáns Brunswick-házból kikerült minden uralkodójuk igen gyöngé képességű ember volt, s e miatt egyiknek sem görbült meg még a haja szála sem. (I. Györgyről a saját miniszterének: Walpole Róbertnek az volt a véleménye, hogy „nem tudott semmit és nem is akart tudni semmit, — és hogy nem dolgozott semmit és nem is akart dolgozni semmit.”⁵ II. György — aki a toalettehelyiségben halt meg — Mac Carthy történetíró szerint ostoba (stupid) volt. III. György vak és hülye is lett, aki a saját meg nem történt halálát gyászolta. IV. Györgyről Wellington herceg azt állította, hogy nem szerette az okos emberek társaságát, mert félt, hogy neveltségessé lesz; IV. Vilmost pedig Mac Carthy Bérangernek ahhoz a pompás karrikatúrájához hasonlította, akit a napi négyszeri étkezésen kívül semmi nem érdekelt.) Nálunk V. Ferdinánd atyjáról: I. Ferenc királyról magyar kancellárja Reviczky Ádám azt beszélte, hogy annyira kibékült a magyar nemzettel, hogy a corpus jurist még a párnája alá is magával vitte; — Beöthy Akos pedig azt mondja, hogy Kölcsey I. Ferenc uralkodásának 40 éves évfordulója alkalmából olyan dicsőítő beszédet mondott felette, hogy Mátyás király is meg lehetett volna vele elégedve.

Maga V. Ferdinánd szelidtermészetű⁶ és okos volt és mind ő, mind az uralkodóház a legjobb indulattal viseltette a magyar nemzet iránt.

A trónörökössé kijelölt Ferenc József, mint kir. biztos Pestmegye közgyűlésén már 1847 október 16-án annak a reményének adott kifejezést, hogy „Magyarország egy

⁵ Erről az I. Györgyről mondta a fiának, II. Györgynek Waipole: „Sire, tudja miben halt meg az apja? Abban, hogy azt hitte, hogy nem halhat meg.”

⁶ Maga Kossuth „erkölcsileg gyermekdednek, de éppen azért jószívűnek” mondja (Irat. II. 265.).

boldog korszak küszöbén áll,, és ez a boldog korszak elérkezettnek is látszott, amikor — mindenesetre az 1848-iki francia forradalom behatása alatt — V. Ferdinánd a független magyar minisztérium felállításába beleegyezett⁷ és 1848 április 11-én az országgyűlésen ezeket a szavakat mondta: „hű magyar nemzetemnek szívemből óhajtom a boldogságot, mert abban találok a magamét is.”

Miért akarta volna tehát Kossuth és a magyar nemzet a forradalmat? ... Hiszen úgy látszott, hogy az 1848-iki törvények szentesítésével a nemzet minden vágya teljesítve lett! ... Kossuth az 1848-iki év folyamán többször tett az uralkodóház iránt érzett hűségéről olyan kijelentéseket, amelyeknek őszinteségében senkinek sem lehet semmiféle kételye.

Március 3-án mondott nevezetes beszédében, amelyet Bécs forrongó népe is nagy lelkesedéssel olvasott, így nyilatkozott: „öröknek kívánjuk ama dinasztia fényét, amelyet uralkodónknak ismerünk” és „én dinasztikus szempontból indulok ki és — Istennek hála — ez a szempont hazánk érdekével összhangban van.”

És március 31-én mondta ezeket a meleg szavakat: „mi most a királyi udvartartásra megadjuk a kellő összeget, s e 15 milliónyi nemzet nem fogja tűrni, hogy Magyarország királya Ulászló szegénységében tengődjék.” És ennek a kijelentésnek a melegségét egészen az izzásig hevítette, amikor így folytatta: „ha olyan alávaló lehetne valaki, hogy keresné az alkalmat a polgárháború szövétnekét vetni a nemzetbe, oly felelősséget venne magára, amelyet a legszigorúbb büntetés: a pokol minden kínja sem büntethetne meg méltóképen ...”

Július 24-én pedig — mint miniszter — a következő szavakat mondta a képviselőházban: „V. Ferdinánd a királyom, kinek hűséget esküdtem és azt meg is fogom tartani.”

⁷ Deák F. mondta az 1848-iki törvényeket jóváhagyó leiratra: „Ezen leirattal minden meg van adva, amit megadni lehet, a többi a nemzet dolga.”

Augusztus 19-én, amikor a viszály magva már régen el volt vetve, így nyilatkozott: „Magyarországot az osztrák háztóli elszakadás szándékával gyanúsítják. Ezt — merem mondani az egész nemzet nevében — egy alávaló rágalomnak nyilatkoztatom.” És ugyanabban az időben egy hírlapi cikkében azt írta, hogy „én azoknak a sorában állok, akik Ő Felsége magyar királyi trónusának sértetlenségéért életüket készek feláldozni” és egy más alkalommal: „Isten és világ előtt nyíltan ismétlem, hogy a magyar nemzet az uralkodóházhoz oly benső ragaszkodással hű, aminő benső ragaszkodással az európai szárazföldön uralkodója iránt most egy nemzet sem dicsekedhetik.”

De hiszen még a teljes felfordulás idejében: 1849 február 12-én a debreceni országgyűlésen is azt jelentette ki Kossuth, hogy: „szabadságharcunk csak védelmi harc alkotmányunkért és nem akarhatjuk a kiegyenlítés hídját magunk mögött felégetni.”

A forradalom nem Kossuth politikai nézeteinek volt a folyománya, hanem folyománya volt egyrészt a sietve készült szerencsétlen 1848. évi III. törvénycikknek, amelynek előszavában hivatkozás történt ugyan a pragmatica sanctióra és annak 2-ik §-a elismerte a Magyarország és az Ausztria közötti kapcsolatot, de hogy hogyan és milyen szervek által kell e kapcsolatból eredő ügyeket intézni: arról az a törvény megfelelő pontossággal nem gondoskodott; — másrészt folyománya volt annak, hogy ennek a hézagos törvénynek az alkalmazásával Kossuth és minisztertársai kellő óvatossággal és mérséklettel nem jártak el, később pedig Bécs a kiegyenlítés iránt kellő megértéssel nem viseltetett.

A kiegyezés, amelyet később: 1867-ben Deák Ferenc kieszelt, valamiféle formában már akkor, az 1848. évi III. törvénycikkkel kapcsolatban szükséges és esedékes lett volna. E nélkül annak a törvénynek értelmében lett egy magyar hadügyminiszter önálló külön független magyar hadsereg nélkül, — lett egy magyar pénzügyminiszter, de a közös költségek viseléséről senki sem gondoskodott és

a felségjoghoz tartozó külügy sem volt megfelelően szabályozva.

Így az 1848-iki törvények hasonlítottak egy olyan, kétségkívül hatalmasnak és díszesnek ígérkező épülethez, amelynek tetőzetét már felrakták, mielőtt még az annak támasztékát alkotó összes falak elkészültek volna. Az épület állékonysága — teljes befejezése esetén — mindenestre biztosítva lett volna, de mielőtt ez megtörtént, tehát mielőtt az összes falak elkészültek: jött egy váratlan és kegyetlen vihar és a gyönyörűnek ígérkező épület: az 1848-iki alkotmány romokban hevert...

Az 1848-iki törvényeket ért, nem várt vihar egyrészt a szerbek és horvátok nemzeti igényeiből eredő lázadása, másrészt az volt, hogy az olasz lázadás támogatására a szard király, mint Ausztria császárárt támadta meg uralkodónkat.

Ebben a két kérdésben mindjárt kitűnt a magyar kormány gyengesége. Elsősorban Kossuth volt a hibás, mert ő volt a kormánynak, ha nem is egészen a feje, de — és ezt dicséretül mondom — a nyelve. (Batthyány miniszterelnök nem volt szívesen hallgatott szónok.) Hanem azért hibásak voltak minisztertársai is, hiszen vele mentek! ... Még Széchenyit sem veszem ki a felelőség alól. Neki ugyan „rég, kedves óhajtása volt, hogy Magyarország saját tengelye körül forogjon”, de „Kossuthban se a számításnak, se az erők mérlegelésének nyomát sem tudta fedezni és azt állította róla, hogy mindig a pillanat benyomása alatt határozza el magát”⁸ és mégis kitartott Kossuth mellett egészen a minisztérium bukásáig, amikor — Döblingbe ment.

Igaz, hogy ő már minden minisztertanács után beteg volt, de talán a többi miniszter nem volt beteg? . . .

Deák Ferenc — akivel akkor Kossuth még „ész- és szívrokonságot” tartott⁹ — már miniszteri kineveztetése előtt panaszkodott, hogy egészsége rossz és többször pa-

⁸ L. Kovács Lajos „Széchenyiről”.

⁹ L. Kossuth „Irataim”.

naszkodott későbbben is (április 31-én és június 15-én) idegeinek lázas feszültségéről és arról, hogy testi bajait csak a lelki aggodalmak tudják elnyomni.¹⁰

És maga az 1848-as minisztérium fenegyereke: Mészáros Lázár hadügyminiszter, aki emlékirataiban azt állította Kossuthról, hogy csak polgári bátorsága volt,¹¹ (pedig Kossuth egyáltalán nem volt gyáva,) maga Mészáros nem volt-e a helyzet betege? ...

Mészáros, amikor később, 1851-ben Kis Ázsiából tengeren Angliába utazott és Máltánál a hajó nagyon hánykódott, arra a kérdésre, hogy „hogyan érzi magát?” röviden csak azt válaszolta: „mint hadügyminiszter koromban.” Ez csak döntő bizonyíték arra, hogy milyen kínnal viselte miniszteri hivatalát! . . .

De hiszen maga Kossuth is nagyfokú ideggyöngeségben szenvedett. Amint miniszter lett, e miatt a baja miatt volt kénytelen a Krisztina-városban egy villába költözni, — július 11-iki híres beszéde elmondásához — amelynek végén „leborult a nemzet nagysága előtt” — csak segítséggel tudott a szószékre felmenni, — és szeptember 4-iki beszédét ülve, az október 7-ikit pedig — mint egy alkalommal Mirabeau — lázbetegen mondta el.

Mik voltak a magyar kormány által elkövetett hibák? Az egyik hiba az volt, hogy a magyar kormány július 5-iki minisztertanácsi határozatában a szard király által megtámadott Ausztriának a katonai segílyt olyan feltételekhez kötötte, amelyek — Kossuthnak későbbi saját beismerése szerint is¹² — egyenlők voltak annak megtagadásával.

Ez beleütközött az 1848. évi III. te.-ben is változatlanul elismert *pragmatica sanctió*ba, amely külügyi vonatkozásban — Kossuth akkori értelmezése szerint is — annyit jelentett, hogy „közös barát, közös ellenség.” Kossuth

¹⁰ L. Kónyi „Deák F.”.

¹¹ „Az isaszegi csatánál tisztos távolságban jelenlevő Kossuth” mondja Mészáros u. o.

¹² L. Kossuth „Irataim” II. 354.

ebben az ügyben július 20-án a válaszfelirat tárgyalásakor is azt fejtegette, hogy „lázádsban van országunk, (a horvát lázádsát értette,) álmodni sem lehet, hogy segítséget adhassunk.”

Kossuth ugyanakkor még el is szóltá magát, amikor bevallotta, hogy mennyire örül ő egy-egy olasz győzelemnek. Csakhogy ő ebben a kérdésben kétszeresen is tévedett. Az ő nagy olasz rokonszenvét — épen a mai időben — ugyan melyik magyar ember nem értené meg? Igenám, de az olaszok elleni segély megadása a *pragmatica sanctiobóé* eredő kötelességünk volt. Itt tehát egy meleg rokonszenv állott szemben a kötelességgel és egy miniszter előtt még csak kérdésbe sem jöhetett, hogy ilyenkor a kötelesség szavát illetve volna meg feltétlenül az elsőség.

De a szerbek és horvátok lázádsát is helytelenül hozta Kossuth ezzel a kérdéssel kapcsolatba. Ő azt hitte, hogy az udvar, vagy kamarilla volt az oka annak a lázádsának, vagy legalább annak, hogy azt leverni nem tudtuk, ő tehát az olasz segítség megtagadásával akarta megpuhítani azt az ismeretlen valakit, mint ő hitte: a kamarillát.¹³

Hát először is: az a kamarilla nem is létezett. Hogy mindenféle kérdésben vannak mindenütt ellenvélemények és voltak Bécsben is, az természetes dolog. Csakhogy ez még nem kamarilla.

A csúfolódó Mészáros Lázár beszéli, hogy később, amikor Debrecenben volt az országgyűlés, Kossuth magán lakásán voltak igen bizalmas értekezletek és a szomszéd szobában a kulcslyukra tette a fülét Kossuth felesége: Meszlényi Teréz, vagy amint Mészáros maliciózsan nevezte: Trézsi!

Így hát valószínűleg Trézsi is beleszólt Debrecenben némely dologba és ott mégsem volt kamarilla.

Hát nem volt akkor Bécsben sem kamarilla, mégha

¹³ Mészáros Lázár mondja emlékirataiban, hogy abban az időben „az ármány és kamarilla” kötelező kifejezések voltak! Kovács Lajos szerint pedig nálunk minden baj okát Bécsben szerették keresni.

Zsófia főhercegnőnek lett volna is egyben-másban ellenvéleménye.

Kossuth később a külföldön (Winchesterben) annak a gyanújának is kifejezést adott, hogy Bécs bujtogatta fel ellenünk a szerbeket, pedig a bécsiek a saját lázadásukkal sem bírtak és a szerb-horvát mozgalom már 1836-ban kezdődött.

Kudarcunknak a szerb-horvát kérdésben egészen más volt az oka és pedig az 1848-iki törvény hézagos intézkedése a katonai ügyekben. A Magyarországon állomásozó katonaság osztrák, lengyel és oláh nemzetiségű volt, amelynek nemcsak a magyar hadügyminiszter, hanem a fő hadikormányzók útján Bécs is parancsolt. A magyar kormány nem engedelmeskedett a pragmática sanctiónak, hogyan követelhette tehát, hogy a fő hadikormányzók mindenben neki, a magyar kormánynak engedelmeskedjenek? Talán mégis helyesebb lett volna a magyar kormánynak az engedelmességben — ha törik, ha szakad — jó példát adni! ...

Egyébként Kossuth és miniszter társai egy más hibát is elkövettek. Az 1848-iki törvények, nemcsak Deák Ferencnek, de még Vukovics Sebőnek, Kossuth későbbi igazságügyi miniszterének megállapítása szerint is, a magyar nemzet részére a külügyek tekintetében a különválást nem biztosították. Ennek ellenére, amikor 1848 május 8-án Frankfurtban, a francia forradalom behatása alatt német nemzetgyűlés alakult, a magyar kormány, sietett oda a maga részéről Pázmándy Dénes és Szalay László személyében követeket küldeni. Megjegyzem, hogy annak a német nemzetgyűlésnek az volt a politikai célja, hogy — Magyarország függetlenségének biztosítása mellett — Ausztria olvadjon be Németországba, (Anschluss,) ami rendkívül tetszett Kossuthnak, de semmi szín alatt nem kellett a legjobban érdekelt félnek: Ausztriának és benne a — cseheknek!...

Kossuth lelki szemei előtt már látta azt a Habsburgot, akinek két birodalma lesz: „egyik, hol teljesen szuverén,

amelynek központja Buda, — másik, melyben Frankfurt-tól függ, s ennek központja Bécs.”¹⁴

De hogyan lehetett egy magyar miniszternek így beleavatkozni akarni az ő uralkodója másik államának a belügyeibe? . . .

Kossuth valóban — mint ifj. Andrássy Gyula gróf mondta róla — sohasem volt közepes, még a szertelenségben sem!

És ebben a szertelenségében azt is megengedte magának, hogy egyszer (július 11-én) az osztrák minisztérium „gyáva gyengeségéről” beszélt, egy másik, nevezetes beszédében pedig (augusztus 3-án) azt mondta róla, hogy irányunkban a legbarátságatlanabb, a leg jogtalanabb indultal viseltetik és valóságos gyalázat, hogy nem tudta császárárt ősi várában megvédelmezni.

Széchenyi nem hiába mondta róla, hogy neki főhibája volt a modor és taktika hiánya. Igaz, hogy Széchenyi a Deák Ferenc modorával sem volt megelégedve, mert ebéd után a villával piszkálta a — fogát! (Mennyivel elnézőbb volt később idősb Andrássy Gyula gróf Deákkal szemben. Ő elnézte akkori pártvezérének azt is, ha előtte az asztalra rakta a — lábát! . . .)

De melyik nagy embernek nem voltak gyöngeségei? Egy angol nevezetes udvari ember: Greville jól mondta valamikor, hogy „minél többet olvas és hall az ember a nagy emberek felől, annál jobban meg van elégedve a saját — közepszerűségével.”¹⁵

Napoleon és Cromwell nem voltak-e tele gyöngeségekkel?... Napoleon — Metternich véleménye szerint — szögletes modorú, félszeg ember volt, de fellépésében minden áron szeretett volna született uralkodókhoz, például a Bourbonokhoz hasonlítani, akik közül a későbbi X. Károly valóban példát adhatott a fejedelmi magatartásban.

¹⁴ L. Kossuthnak egy hírlapi cikkét 1848 július 23-án.

¹⁵ Kossuth maga mondja: „...van-e csak egy is, ki sohase hibázott ítéletében, ki nem tévedett számolásában és meg nem botlott cselekvésében?” (Pesti Hírlap 1843.)

A parvenu Napoleon¹⁶ úgy akart magán segíteni, hogy leckéket vett az előkelő mozdulatokból — a színész Talmától.

Szeretett volna fejedelmi ősökre is szert tenni, de ezen még Talma sem segíthetett.

És Cromwell? . . . Hillaire Belloc azt mondja róla, hogy gyűlölködő, kegyetlen, s hazudozó volt és félt a meggyilkoltatástól, amiért minden éjjel más ágyban hált.

Kossuth gyöngeségei mégis csak kisebbek voltak.

De voltak hibái Bécsnek is.

Doblhoff osztrák miniszterelnöknek 1848 augusztus 8-án még igaza volt abban, amikor a Reichsrath nagy tetszése között kijelentette, hogy „Kossuth politikája nem fog messze vinni, mert távol (értsd: Frankfurton) keresi a barátokat és a szomszédokat elhanyagolja.”

De azután Bécsből is sok hibás lépés következett. Kossuth az ő Irataiban¹⁷ úgy adja elő, hogy — s ebben igaza van — az 1848-iki eseményeknek az az időszaka, amikor a király által kinevezett minisztérium a király nevében kormányozta az országot, (tehát szeptember 11-ig,) még nem volt forradalmi. A forradalom tehát azután keletkezett, de nem azért — amint Kossuth mondja —, hogy a bécsi udvar forradalmi támadása minket forradalmi védelemre kényszerített volna.

A király még 1848 október 20-án kiadott kiáltványában is teljes őszinteséggel megmondja, hogy ő meg kívánta tartani az alkotmányos formákat és még Lamberg grófnak főparancsnoki kinevezésénél is utasította a miniszterelnökséget akkor még vezető Batthyányi, hogy a kinevezési okmányt ellenjegyezze, de hogy most már olyan felfordulás van, hogy annak véget vetni a szabályos formák betartásával nem tud.

Ezt Kossuthnak mégiscsak méltányolni kellett volna, hiszen ő tudta Ciceróból, hogy „fegyverzörgés közben el-

¹⁶ „Je suis un soldat parvenu”, mondta 1813-ban Napoléon Metternichnek.

¹⁷ II. k. 350.

némulnak a törvények” és hogy néha „szerencsétlen helyzetben van az, akinek az államot nemcsak kormányozni, de megtartani is kell.”

Egészen másutt volt a hiba.

Deák Ferenc később, 1867-ben azt mondta, „hogy ha akkor, amidőn 1848 szeptember 18-án a magyar országgyűlés megbízásából mint kiküldöttek a bécsi országgyűlést felszólítottuk, hogy bízza meg minisztériumát a magyar minisztériummal való egyezkedésre, hogy köztünk és Ausztria között a kölcsönös viszonyok végleges elhatározása által minden ezentúli surlódásoknak és egyenetlenségeknek eleje vétessék, nekünk a kiegyezkedésnek olyan módját ajánlották volna, — mint aminőt a mi javaslatunk tartalmaz, a magyar országgyűlés azt valószínűleg nem utasította volna vissza.”

És itt Kossuth javára feljegyzem, hogy annak a magyar küldöttségnek a kiküldetését épen Kossuth javasolta, de a küldöttséggel az osztrák birodalmi tanács — és ez az első bécsi hiba — szóba sem akart állni.

És jött a többi hiba is Bécs felől.

Hogy egészen tárgyilagos legyek: megint átadom a szót Deák Ferencnek. Ő mondta 1867-ben, tehát hosszú, érett megfontolás után: „Meg vagyok győződve, hogy ha akkor, midőn minket az országgyűlés Windischgrätzhez küldött egyezkedni, a herceg a helyett, hogy feltétlen megadást követelt... jelen javaslatunk szerint kiegyezkedéssel kínált volna meg, a nemzet képviselői nem lettek volna idegenek azt elfogadni.”

Igaza volt Deáknak: ha II. Rákóczi Ferenc megbízottaival le tudtak ülni tárgyalni 1706-ban Nagyszombatban *βd* I. József megbízottai, miért ne egyezkedhetett volna I. Ferenc József nevében Windischgrätz 1849 január 3-án a Batthyány indítványára eljáró magyar küldöttséggel? Talán több sikerrel jártak volna ezek az egyezkedések, mint hajdan, hiszen mindkét részről annyi sok megszívlelendő körülmény forgott fenn . . .

És Deák még azt is hozzátette, hogy a nemzet ilyen egyezkedésre hajlandó lett volna a legszebb magyar sike-

rek: Buda várának visszavétele és a nagysarlói győzelem után is.

Mindezeket a kedvező alkalmakat a kibékülésre felhasználni osztrák részről elmulasztották és ezzel az igazságot lényegesen a Kossuth javára billentették. . .

Mint Pulszky Ferenc mondja örökéletű emlékirataiban: „A nemzet Kossuth zászlaja alá sorakozott: maguk az események oda kényszerítették. Éreztük, hogy forradalmárokká váltunk, s nem egy volt közöttünk, aki csodálkozott: miként válhatott azzá, pedig nem tehetett egyebet.”

De csodálatos az isten rendelkezése: ez a senki által nem kívánt forradalom végeredményében nemcsak örök dicsőséget hozott a nemzetre és Kossuthra — hanem amint annak az ideje eljött — az uralkodóháznak is javára vált...

Kossuth a forradalom bukása után — amint ő maga mondja — egy útitáskával a karján vett búcsút „volt hazájától.” Orsovánál török földre lépett: Widdinbe, Sumlába, majd a kisázsiai Kiutahiába ment.

Vájjon mi volt a terve? Ő nagyon jól tudta, — amint fel is jegyezte Irataiban — hogy nem volt rá példa a világtörténelemben, hogy egy nemzet szabadságharca nagyobb rokonszenvet keltett volna az egész világon, mint a miénk és — amint Pulszky mondta — a nemzet nem halt meg a vereség után, hanem megnőtt. Kossuth hamar készen volt elhatározásával: leckéket vett a haditudományokból: bizonyosan a magyar Cromwell akart most már lenni...

De hogyan? . . . Emberfeletti vállalkozás!

Hogyan? A szónoklata hatalmával...

1851 őszén az Amerikai Egyesült Államok egy hajót küldtek Kossuthért, hogy hozzájok menjen és ő útközben — családjával és emigráns társaival — Angliába rándult ki.

És itt, amikor Southamptonban partra szállt, egy új, eddig ismeretlen Kossuth mutatkozott be az ámuló világ előtt: Kossuth, az angol szónok...

Hiszen Kossuth páratlanul nagy szónok volt magyar nyelvű beszédeiben is. Ezt itthon mindenki: barát és ellenség elismerte.

A rosszmájú Mészáros Lázár, aki őt nem szerette, csodálattal volt kénytelen elismerni, hogy voltak Kossuthnál logikusabbak, például Deák, — virágosabb nyelveztűek és költőibbek, például Kazinczy Gábor, — bölcselkedőbbek, például Szemere Bertalan: de mindent összehasonlítva és egészben véve Kossuth, mint szónok, mindnyájuk felett állott.

Nagy szó ez, mert Beöthy Ákos azt mondta, hogy ő pedig hallotta beszélni Deákot, Disraelit és Gladstonet és ő Deákot még Gladstonénál sem tartotta kisebbnek, holott ez utóbbiról Randoif Churchil azt állította, hogy csodálatos képességű és ámulatba ejtő szónok volt.

Pulszky azt mondta Kossuthról, hogy szónoklata fényes volt és választékos és hogy még a hideg ész is, amely az ő irányzatába nem tudott belenyugodni, el volt ragadtatva az ő szavai által.

Az első igazán szép beszédet talán 1840-ben otthon: Újhelyben mondta Kossuth, amikor — három évi politikai börtönbüntetését leülve — zempléni barátai ünnepelték. Ekkor mondta ezt a majdnem életirányként hangzó kijelentést: „a kötelesség ösvényén nem ismerem e szót: szenvedés, nem ismerem e szót: áldozat.” Ehhez a fogadalmához valóban holta napjáig hű maradt...

Azután jöttek az 1848-iki remek beszédei: március 31-én, amikor ezt mondta: „Én egyszerű polgár vagyok, nekem semmi hatalmam, semmi befolyásom nincs más, mint amely van azon igazságban, melyet Isten a lelkembe öntött.”

A július 11-iki és augusztus 3-iki, amely utóbbit ezzel a megállapítással díszített: „Akik szabadságot akarnak, bárhol legyenek: testvérek.”

És ma is alá lehet írni, amit augusztus 19-iki nevezetes beszédében mondott, hogy „Magyarországon egy magyar hadsereg fennállása nemcsak hogy nem dinasztia-

ellenes gondolat, hanem egészen dinasztikus gondolat.” És amit ugyanakkor mondott: „a magyar nemzet a közös fejedelem szívében is koordinált és nem subordinált akar lenni.”

És október 4-én Szegeden mondott a néphez egy páratlanul izgató és csodálatos ihlettől hevített beszédet, amellyel nemcsak a hallgatóságát, de még önmagát is megríkatta, amit a végszavakban kénytelen volt beismerni: „soha nem sírtam és könnyezek.”

Hanem angol földön egy egészen más, az eddiginél is nagyobb szónokot mutatott be önmagában Kossuth.

Hogyan történhetett ez?

Hát először is azok a nagy lelki élmények és megrázkódtatások, amelyekben a legutóbbi három éven, mint miniszter, mint kormányzó, mint győztes, majd elbukott forradalmár, azután mint emigráns keresztül ment, ha meg nem törték, lehetetlen, hogy meg ne erősítették, hogy meg ne növesztették volna egész emberi valóját.

„Egy viharhányt élet valamennyire kielecsinált lelkű szemeimet”, mondta ő maga is az amerikaiak előtt tartott egyik beszédében¹⁸ és egy másikban: „a szerencsétlenségnek az az előjoga, hogy megneemesíti az ember lelkét és megerősíti az ember jellemét.”¹⁹

És ezenkívül az angol nyelv is sokkal jobban segítette Kossuthot az ő szónokművészeti teljesítményében, mint a magyar. Bármilyen nagy mestere is volt ő a magyar szónoknak, a magyar nyelvet jellemző bizonyos nehézkességtől és merevségtől helyenként ő sem tudott szabadulni. Néha olyan benyomást tesz magyar nyelvű szónoklata, mintha páncélinges, sisakos vitéz hadakozna előttünk.

És talán nem vagyok igazságtalan, ha azt mondom, hogy a magyar próza nyelve az 1848-iki időkben még nem volt egészen kész. (Hiszen talán még ma sem kész.) Akkor még Kossuth is úgy mondta, hogy „háborúkrai”, „politikához”. (Az ő igazságügyminisztere: Vukovics Sebő olyas-

¹⁸ A new-yorki ügyvédi kamara előtt.

¹⁹ Washingtonban.

miket is írt, hogy „arra nézvésti”, „valahárai”, „arróli”, — Pulszky pedig „mikrei”.)

Igaz, hogy Kossuth új szavakat is csinált. Például ezt: „tény”.

Ezzel szemben az angol nyelv azóta, hogy Johnson 1755-ben a nyelvszabályokat tartalmazó nagy angol szótárt kiadta, véglegesnek tekinthető.

És azután más lehetőségeket is nyújt a szónoknak az angol nyelv, mint a magyar.

Macaulay alighanem jogosan mondhatta, hogy az angol nyelv, ha nem is olyan dallamos, mint a déli népek nyelve, de erőben, gazdagságban, a költő, filozóf és szó-

Kossuth külföldi névalírása.

nok legmagasabb céljainak szolgálatára való képességben csak a görög nyelvnek áll alatta.

Kossuth, a szónoklás Paganinije az angol nyelvben megtalálta tehát a maga igazi Stradivarius-hegedűjét! ...

Így Southamptonban elmondott első angol nyelvű beszédét csodálkozva, elbűvölve hallgatta maga a rendkívül meglepett Pulszky Ferenc is.

És ugyanott mondott még egy két-órás rögtönzött beszédet is, amelyet a jelenvolt Cobden a Peel Róbert legjobb beszédeivel helyezett egy sorba.

Onnan (1851 nov. 12) Birminghambe ment és — Headley szerint is²⁰ — ott mondta el egyik legnagyobb beszédét. „Perzselő gúny, panaszkodó pátosz volt a beszéde, stílusában tökéletes” mondja Headley.

²⁰L. „Life of Kossuth”

Itt mondta Kossuth ezeket a gyönyörű szavakat: „az embernek nem adatott meg az, hogy maga válassza meg a helyzetét a világban, de megadatott neki becsületesen betölteni azt a helyet, amelyet a gondviselés részére kijelölt.” És ugyanott mondta: „én egy vérző nemzet vándorló fia” és ezeknek tetejébe ezt: „ámbar engem, mint magyart, nem illet meg az aféle érzélem, amely méltó egy angolhoz, aki bármilyen személyes érdemei is legyenek, abban a gondolatban leli — éspedig jogosan — a legnagyobb büszkeségét, hogy ő Angolország polgára: mégis engedjék meg, hogy szenvedő nemzetemet említve, lelkiileg leboruljak, hogy tanúságot tehessek önök előtt arról, hogy a magyarok népe nemes önérzettel helyet foglalhat a nemzetek nagy családjában, — engedjék meg, hogy még az önök nagyságának a szemléleténél is kinyilatkoztassam, hogy büszke vagyok az én magyar mivoltomra.”

Hát volt-e valaha valaki, aki a saját nemzetét idegen földön, idegen hallgatóság előtt, idegen nyelven az egekig így felemelni tudta volna? . . .

De mondott Amerikában is gyönyörű beszédeket. New-Yorkban, ahol 100 ágyúlövéssel fogadták, egyik mesteri szónoklatában²¹ ezt mondta: „az igazság halhatatlan, örök és változhatatlan, mint maga az Isten.” És ugyanott — mintha az egész életére szóló nagy tragédiát már megsejtette volna — a nők szívéhez ezt: „Én olyan vagyok, mint a vándormadár. Én a vándormadárnál is kevesebb vagyok. Ő visszatérhet nyári otthonába. Nekem nincs otthonom a földön.”

Washingtonban (1852 jan. 7) a törvényhozás tagjai előtt mondott beszédének már a bevezetése is mesteri, tele történelmi vonatkozásokkal. Méltán szokta ő már régóta mondani: „tanító könyvem a história”, amire együgyű visszhangként hiába írta Mészáros Lázár az ő emlékirataiban, hogy „a históriából nincs mit tanulni.”

Ezeknek az angolnyelvű szónoklatoknak alapján az amerikai Greeley Kossuthot Demosthenes mellé állította és

²¹ Az ügyvédi kamara előtt (L. Headley).

én nem tudtam megállni, hogy ezt a két szónokot egymással össze ne hasonlítsam.

Ez az összehasonlítás nem volt nekem nehéz. Görögül ugyan, mint a legtöbb ember, egy szót sem tudok, de van egy elismert, kitűnő angol Demosthenes-fordításom és így volt módomban az angol Kossuthot az angol Demosthenessel összehasonlítani.

Az összehasonlítást köztük tulajdonképpen már szónoklataik olvasása előtt több irányban meg lehet tenni. Először is nemcsak Kossuthnak, de Demosthenesnek²²- is bírjuk arcuk, testi formájuk és ruházatuk képeit.

Demosthenesnek hosszúkás arca, vékony, hegyes orra és körszakálla volt. Testét — úgy, amint Jézust szokták ábrázolni — hosszú palást fedte, amely jobb vállát és karját meztelenül hagyta és lábán sarut viselt.

Mondani sem kell, hogy a — Pulszky szerint — „kedves külsejű” Kossuth, aki vagy 2200 évvel született Demosthenes után, hozzá semmiben sem hasonlított,

Demosthenes ereiben anyai ágon szittya vér is kergett, csakhogy Kossuthnak épen az anyja nem volt magyar eredetű: hasonlóság tehát e tekintetben sincs közöttük.

És abban is eltértek, hogy Demosthenest az ellenségei „vízivív”-nak csúfolták, ilyet pedig Kossuthról, aki Tokaj szomszédságában született, az ellensége sem mondhatott.

És a szónoklatuk?

Kossuth szónoklata olyan, mint a tokaji bor: gyűjt és mámorossá tesz; Demosthenes csupa józanész, de szónoklata — mint a harci lobogó — mégis magával ragad.

Greeley talán nem is gondolt egyébre, amikor őket összehasonlította, mint arra, hogy Demosthenes állandóan II. Fülöp ellen izgatott, Kossuth pedig angol beszédeiben a Habsburgokat tépázta.

Demosthenesnek az volt az elve, hogy minden király (értsd Fülöp) ellensége a szabadságnak, Kossuth pedig angol beszédeiben — elég igazságtalanul — a 19 éves I. Ferenc Józsefet csupaszképű Nérónak nevezte.

²² L. George Clemenceau „Demosthéne”.

Montaigne, aki több, mint 300 évvel ezelőtt élt, Cicerót tartotta az ókor legnagyobb szónokának, de Kossuthot — hacsak nemes lendületét nem tekintjük — bajos Ciceróval is összehasonlítni. Cicero beszédei (például a Catilina ellen tartott beszédek) ma olyan benyomást tesznek, mintha valami kitűnő ügyész vagy ügyvéd szájából hangzanának el valamely bírósági tárgyaláson: ellenben Kossuth a legfinomabb, legművészeibb modern politikai beszédeket mondta az ő angol hallgatósága előtt.

Egy egész világ volt közöttük a különbség! . . .

Hát igen, csak az újkori szónokokkal lehetne Kossuthot összehasonlítni, ha nem volna az angol Hazlittnek igaza, amikor azt mondja, hogy „könnyű másodrendű tehetségeket összehasonlítni, mert azok valamely osztályba tartoznak, s egy zászló alá sorozhatók, de elsőrangú erők lenéznek az összehasonlítást és csak önmaguk által határozhatók meg.”

A francia Mirabeau, aki szintén forradalmat csinált, alaptermészetében alighanem hasonlított Kossuthhoz: nagy népbarát és lángész is volt, de előadási módja — egy mélyenszántó boncoló módszer — mégiscsak más volt, mint a Kossuthé. (Én nem szeretek — mondta egy alkalommal Mirabeau — prédikálni a toleranciáról. A legkorlátlanabb vallásszabadság az én szememben olyan szent jog, hogy a türelem-szó, mely azt kifejezni akarja, bizonyos vonatkozásban magában is zsarnokinak látszik előttem, mert annak a tekintélynek a jelenléte, amelynek hatalma van túrni, azáltal, hogy tűr, s ennél fogva ha akarná, nem túrne: már a gondolatszabadság ellen vét.)

És nem tudom összehasonlítni Kossuthot a — Le-maitre szerint — csodálatos szónok Lamartine-nal sem, pedig hogy izgat az összehasonlítás gondolata, amikor erről a francia költő-történetíró-politikusról — igaz, hogy még az 1848 előtti időből — egy német írónál azt olvasom, hogy „nem akar legitimitást, császárságot, sem arisztokráciát, sem kamarillát, de hogy mit akar? azt nehéz felismerni.”

Hogy mit akart? feldöntötte később, 1848-ban Lajos Fülöp trónját és ezzel megcsinálta Kossuthnak az útját az — 1848-iki törvényekhez.

És talán még sincs szónoklatuk között hasonlóság! Kossuth nem értett az olyan finom jellemzéshez, mint amivel Lamartine Guizot kormányának tétlenségét megrajzolta, amikor szárazon kijelentette: „Franciaország unja magát!”

Különben Lamartinenak azt a kijelentését is kár volna itt észre nem venni, amellyel a nála jelentkező 300 emberből álló magyar küldöttséget üdvözölte: „Magyarország annyi barátot bír Franciaországban, ahány francia polgár van.” (Ó, mikor jön el az az idő, amidőn újra így fognak rólunk a franciák beszélni?)

A Kossuthhoz hasonló szónokot, ha volna ilyen, talán leginkább az angolok között kellene keresni.

Angliában az első nagy szónok Bolingbroke herceg volt, csakhogy az ő idejéből (ő már 1701-ben a parlament tagja volt,) nincsenek megbízható szövegszerű feljegyzések. De neki olyan szónokok voltak a tanítványai, mint Pitt és a legnagyobbak legnagyobbja: Burke.

Ettől a Burke-től bizonyosan tanult valamit Kossuth, de még a mai kor is tanulhatna tőle, amikor (1775-ben) az Amerikával való megegyezés érdekében tartott nagyszerű beszédében ezt mondta: „Az erőszak alkalmazása csak ideiglenes érvényű. Leigázhat egy pillanatra, de el nem hárítja az ismételt leigázás szükségét és az a nemzet nincs vegyőzve, amelyet folytonosan meg kell hódítani.”

És mit mondott (1777) egy megható beszédében a jó öreg Pitt? „Amíg csak idegen hadsereg volna az én országomban, addig én soha le nem tenném a fegyvert. Soha, soha, soha.” Ebben talán csak van kossuthi vonás? ...

De hagyjuk a párhuzamot: Greeley azt mondta, hogy Kossuthot mint szónokot soha senki sem múlta felül.

De hát vette-e hasznát Kossuth ezeknek az 1851 és 1852-ben elmondott angol nyelvű beszédeinek? (Magában Észak-Amerikában több, mint 50 beszédet mondott.)

Kossuth azokban a beszédeiben nem kérte, hogy az

angolok és amerikaiak Magyarországot egy újabb függetlenségi harcában fegyveres erővel segítsék, csak arra kérte őket, hogy Oroszországot a magyarok ügyeibe beleavatkozni ne engedjék és Amerikában pénzgyűjtést is kért a magyar forradalom megindításához.

Kossuth beszédei igen nagy és megérdemelt hatást tettek, őt magát mindenfelé igen nagy tisztelettel fogadták, de a magyar ügybe pártolóan senki beleavatkozni nem akart.²³ A gyűjtés szép összeget eredményezett, de egy újabb forradalom meg nem indulhatott.

De Kossuth nem adta fel a reményt. Egy alkalmas pillanatra, egy kedvező külpolitikai bonyodalomra várt. Sokáig kellett várnia! ... Az ő egyik hű embere: Jósika Miklós báró, az ismert regényíró, 1859-ben Brüsszélből, ahol számkivetését szenvedte, egészen tárgyilagosan írta, hogy: „tíz évig a kutya sem beszélt rólunk, most Európa egyik végétől a másikig a magyar kérdés állandó rovatot képez.”

Mi történt?

1859-ben Franciaország véd- és dac-szövetséget kötött a szard királysággal Ausztria ellen, amire Ausztria megizente nekik a háborút.

Itt kezdődött megint a Kossuth játszója. Ő ezt az alkalmat fel akarta használni: bele akart szólni ebbe a háborúba. Azt akarta, hogy ebben a háborúban a magyar nemzet is résztvegyen és kivívja a 10 évvel azelőtt Debrecenben kimondott függetlenségét...

Hiszen a játszmát Kossuth nem rosszul indította meg: Teleki Lászlóval és Klapkával csinált egy nemzeti igazgatóságot, amelynek ő volt az elnöke. Természetesen Kos-

²³ Az amerikai Egy. Államok elnöke igen udvariasan tért ki Kossuth kívánságai elől, „Mint ember mélyen rokonszenvezek az ön szülő országának függetlensége és szabadsága érdekében tett nemes fáradozásával”, mondta Kossuthnak az elnök. Semmi többet! Webster államtitkár pedig Magyarország függetlenségére emelte — poharát. Mondott Kossuth a krími háború idejében (1853—56) is angolnyelvű beszédeket, amelyekről John Bright miniszter azt mondta, hogy úgy hatnak rá, mint az őskori látnokok kinyilatkozásai.

suth lett volna a magyar sereg vezére is, ha az ügy oda fejlődött volna, hogy a küzdelem Magyarország területére is kiterjeszkedik. Kossuth — saját bevallása szerint — már tíz év óta minden szabad idejét a haditudományoknak szentelte, hát hogyné érezte volna magában a képességet a hadvezéri állás betöltésére, hiszen ő már 1849 júliusban egy hadi- és minisztertanácson Pesten is felajánkozott fővezérnek, de ezt az ajánlatát akkor a jelen voltak kegyetlenül agyonhallgatták.

Kossuth május 5-én érintkezésbe lépett Napoleon császárral és az ő unokatestvérével Napoleon Jerome herceggel is és az ő értekezésük sok pikáns eszmét vetett fel.

Mulatságos a Kossuth irataiban olvasni, hogy ő egy alkalommal Napoleon Jerome hercegnek, arra az esetre, ha Magyarország függetlenségét francia segítséggel ki tudná vívni, felajánlotta a — Szent István koronáját.²⁴ (Persze a herceg eléggé bölcs volt azt el nem fogadni.)

Mulatságos ez főleg akkor, ha az ember arra gondol, hogy Kossuth 11 éven belül nem kevesebb, mint három egyénnek ajánlotta fel a koronát! . . . Mintha csak a melényzsebében hordta volna, s annak sorsáról kizárólag és egyedül ő rendelkezett volna! . . .

Amikor 1848 szeptemberben a magyar minisztérium végnapjait élte, Kossuth — V, Ferdinánd lemondása esete — kilátásba helyezte a magyar koronát István főherceg nádornak, aminek hallatára a jó főherceg valósággal elszörnyűködött.²⁵

1849 júliusban pedig Kossuth Szegedről Szemerét és Batthyány Kázmért Görgeihez küldte, hogy ajánlják fel a magyar koronát Leuchtenberg orosz hercegnek.²⁶

Fünek-fának kínálta azt a szerencsétlen koronát, csak-hogy ne legyen a törvényes király fején! . . .

Kossuth Deák Ferencsel kapcsolatban egyszer azt mondta, hogy nagy emberek nagyot tévednek. Valóban ez

²⁴ Iratai I. 214.

²⁵ L. u. ott. II. 266.

²⁶ L. Mészáros Lázár emlékiratait III. 341.

a tétel senkire nézve nem oly helytálló, mint épen — Kossuthra !

De ez a játék a koronával 1859-ben sem hozott Kossuthnak sikert. Pedig ismét — éspedig életében utolszor — az ő szónoklata hatalmához is nyúlt.²⁷

Hogy Anglia semleges magatartását a francia-szárd-osztrák háborúval és természetesen vele egy magyar függetlenségi harccal szemben biztosítsa: Kossuth 1859 májusban Angliában négy népgyűlésen tartott hatalmas beszédet. Ezek közül a Londonban, Manchesterben és Bradfordban elmondott beszédek²⁸ — sajnos — csak magyar fordításban, tehát nem eredeti szépségükben ismerem. Nagy veszteség ez reám nézve, mert például a manchesteri beszédben ilyen gyönyörű részletet találtam: „Ha van ember, aki tanúságot tehet az angol nép szabadságszeretete felől: én tehetek... Én, aki viharkörnyezte fejemet Anglia pártfogó keblén nyugtattam éveken át, — én, kinek megengedte Anglia népe, hogy a reménytelenség napjaiban kezemet a szívére tegyem és vigasztalást merítsek rokonszenvének lüktetéséből..”

Nem hiába mondta nyomban ez után a beszéd után egy angol képviselő (Hadfield): „Mély rokonszenvet érzek az iránt az ország iránt, amely olyan embert adott a világnak, mint Kossuth Lajos.”

Pedig a londoni beszéde nem kevésbé tetszett, mert arról egy folyóirat (a Scottish Banner) úgy nyilatkozott, hogy az az angol klasszikus irodalomnak állandó részét fogja alkotni.

Anglia semlegességét ezek a beszédek biztosították a — Napoleon javára. De mit nyert velük Kossuth?...

A magyar emigráns tisztek Genuában gyülekeztek. Összeszedtek vagy 4000 magyar embert, s várták, hogy hívja őket a „haza”. Evégből Kossuth két alkalommal is

²⁷ Ez után Kossuth nyilvánosan nem beszélt, kivéve egyszer a ceglédi küldöttséghez.

²⁸ A negyedik beszéd, amelyet Glasgowban mondott, rögtönzött volt, s róla hiteles feljegyzés nem maradt fenn.

küldött izenetet Magyarországra, amelynek a veleje az volt, hogy a francia-szard győzelem biztosítása okvetlenül egy másik harcot is igényel az olaszországin kívül és ez a harctér csak Magyarország lehet. Tehát készüljenek! ...

Azután jött Napoleon részére a győzelmes solferinói csata, amely után Kossuth — reményekkel eltelve, hogy a harc magyar földön is megindulhat — a győztes császárhoz siet...

Napoleon még akkor is azzal kecsegteti, hogy el van határozva Magyarországot függetlenné tenni, de ennek ellenére — a nélkül, hogy a magyar ügy még csak szóba is jött volna — három nap múlva már fegyverszünetet, majd Villafrancán békét köt I. Ferenc Józseffel, aminek hallatára Kossuth — sírva fakad.

Rettenetes csalódás! (Csak csalódás — mint Kossuth hiszi — és nem megcsalás.)

„Ijesztően használtak fel minket”, hördült fel Klapka tábornok. De Kossuthnak új reménye éled. A szard királynak ez a béke nem tetszik. Miniszterelnökének: Cavournak még kevésbé. Tovább biztatja Kossuthot.

És Kossuth újra hisz: „Magyarország tud túrni, tud várni, de változni nem”, mondja és ezzel megrajzolja a saját belső képét és a saját sorstragédiáját is.

És rettenthetetlen hittel tovább folytatja: „mi hiszünk szabadságunk jövőjében, tehát szabadok leszünk!”

De jöttek az újabb csalódások, mint a kikerülhetetlen tragédiának újabb felvonásai...

Kossuth arra számít, hogy Velence felszabadítása végett Olaszország háborút fog kezdeni Ausztriával, s akkor megint lesz alkalom a magyar függetlenségi harc megindítására.

1860 tavaszán Cavour biztatja és az olasz király egy-két hónap múlva még jobban éleszti benne a reményt, amikor ezt mondja neki: „nemsokára tudni fogjuk: lesz-e már ez évben háború? . . . Készüljenek!”

És még egy reménységgel több: 1860 szeptember 11-én Kossuth a turini kormányal egységre lép Ausztria ellen. Itthon: Magyarországon is jól állt akkoriban a Kossuth-

ügye. Az ország a fásultságból felébredt (és ez Kossuth érdeme is) és nagyon sokan érezték azt, amit Kossuth mondott, hogy: „németül kormányozták, németül rendszabályozták, németül kínozták, németül nyúzták, zsarolták és németül tanították Magyarországot.”²⁹

Ekkor írta Jósika Kossuthnak: „Egész Magyarország — mágnás, nemes, polgár, nép — mind veled tart.”

Ez ellen csakugyan kellett a hatalomnak valamit tenni, így jött egyelőre ugyan csak az 1860-iki októberi diploma — mint Kossuth mondta — „lép vesszőnek, hogy a nemzet veszteg maradjon.” Ha lép vessző volt: nem fogódzott meg rajta senki. Deák Ferenc 1861 május 13-án egy, a Kossuth véleménye szerint is remek beszédben utasította vissza az adott új alkotmányt és visszakövetelte a mi ősi alkotmányunkat.

Csakhogyan ebből sem lett semmi haszna Kossuthnak.

Cavour Deák beszéde után ugyan ezekkel a szavakkal fogadta az ő meghívására éppen abban az időben Olaszországban megtelepedett és hozzá látogatóba jövő Kossuthot. „Vive la Hongrie”, de háború nem lett: Cavour nemsókára meghalt.

És hogy a csapás annál nagyobb legyen Kossuthra nézve: az emigráció is bomlásnak indult. Teleki László volt az első, aki (mellékes, hogy milyen körülmények között) — az európai diplomácia megállapítása szerint — a faképnél hagyta Kossuthot. Igaz, hogy Teleki ezt a hűtlenséget az életével fizette meg (öngyilkos lett), de jött utána mindjárt Pulszky, aki nem tartozott azok közé, akik öngyilkosságot szoktak elkövetni.

Az emigráció — mondja nagy bánattal maga Kossuth³⁰ — „elmállott, elpárolgott, mint a kámfor nyomtalanul.”

És ő maga már 1861-ben beismerte,³¹ hogy „a nemzet 1849-et desavouálta, az emigrációt elejtette.”

²⁰ Deák F. is azt mondta 1861-ben: „A lefolyt 12 esztendő a súlyos szenvedések kora volt, A korlátlan hatalom idegen rendszere nehezedett reánk.”

²⁹ Irataim III, 315.

³¹ U. ott. III. 612,

Mi várhatott hát még Kossuthra 1861 után?

Hogy mi?... A fuldokló kapkodása a szalmaszál után. Kossuth azt mondta egyszer (1866), hogy megtörténhetik néha a politikában, hogy valaki messzebb ment, mintsem meghátrálhasson.

Ő már 1849 óta ennek a valakinek képzelte magát, pedig előbb-utóbb mégiscsak meg kellett hátrálnia . . . \

1866-ban tett még egy utolsó kísérletet, vagy talán már csak jelezte, hogy kísérletet akar tenni. Az osztrákpórosz háborúba akart volna egy kívülről intézett magyar betöréssel és otthon egy fegyveres felkeléssel beavatkozni.

De a nemzetnek eszeágában sem volt felkelni, a magyar betörésre pedig szükség nem volt: a porosz egyedül is elintézte Königratznál az osztrákokat.

Az 1867-iki kiegyezés még a szalmaszálat is kiszedte az elmerült Kossuth kezéből: a nemzet Deák Ferenc zászlaja alá szegődött...

Jól mondja if jabb. Andrassy Gyula gróf: „Szerencséjére Kossuthnak és szerencsénkre nekünk: a nemzet nem követte őt. Mi lett volna az ő dicsőségéből, ha csak ideig-óráig is sikerült volna tervének megvalósulása?... így a legnagyobb ellenségének is el kell ismernie, hogy működése végeredményében javára vált a nemzetnek.

Kossuth egyik dísze nemzetünknek.

A világ szemében emeli hírünket, fokozza az értékünkbe vetett hitet.”

Ifjabb gróf ANDRÁSSY GYULA.

Hiszen tulajdonképen már az apja is zempléni volt. Igaz ugyan, hogy idősb Andrassy Gyula Kassán született, de mégiscsak Zemplénben indult gyönyörű pályafutására és attól kezdve, hogy 1845-ben ott tette le a táblabírói esküt és ott lett — Lónyay Gáborral — 1847-ben követ, egész itthoni politikai szereplése alatt Zemplénre támaszkodott.

És zempléni volt, mert egész életében oda vonzotta őt a szíve: Terebes volt az ő kedvelt otthona, az ő parkjával, tavával, váromjával, ahol nemcsak kipihent családja és barátai körében, de néha súlyos politikai kérdések megoldásával — például a delegációk kigondolásával — is legszívesebben foglalkozott.

De nem is csoda: mindenképen gyönyörű hely az a Terebes. Egy búzatermő síkföld: a Tót-Kánaán közepén van, amely a Dargótól Nagymihály felé Ungvárig félkörben haladó Kárpátokra tekint fel és amelyet azok a vizek mosnak, amelyeket a távoli Bártfa felől a Tapoly, Sztropkó felől az Ondava és Homonna felől a Labore hoz le és víz egészen a Bodrogig ...

És micsoda történelmi helyek köröskörül!

Gálszécs: a Bocskayak, majd Szemerék fészke, — Nagymihály, amelyet a Kaplony-nemzetségből származó Sztárayak egyik nagy őse: Mihály alapított, — Ráska és Butka, ahonnan valamikor két nevezetes alak: Ráskay Balázs és Butkay Péter ment fel Mátyás király udvarába, — Upor, ahonnan — szintén Mátyás idejében — a török- és cseh-verő Upory László került ki, — és mindezek tetejébe Rákóczi, ahonnan a Rákócziak indultak Istentől kijelölt, nagy történelmi küldetésükre . . .

Pedig köztük maga Terebes sem az utolsó! Valamikor

IV. Béla idejében Terebesy Andor, a Párics várispán fia, feleségével: egy Gutkeled kisasszonnyal élt Terebesen, amely később a szomszédos királyi birtokokkal: Párics községgel és várral összeolvadt.

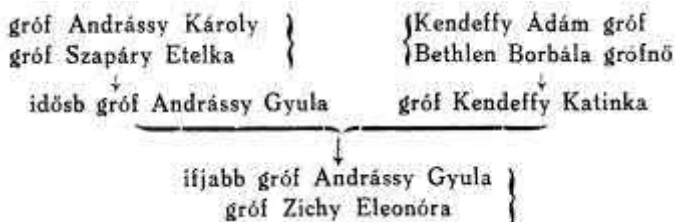
Az Anjouk idejében Terebes a Drugeth nádorok kezébe került, de 1387-ben a Perényieknek adta a király, akikről azonban a Drugethek visszaörökölték és bírták egészen a kihalásukig, amikor a Csákyak lettek a szerencsés birtokosai.

Szapáry Petemétől, aki született Csáky Julianna grófnő volt, 1838-ban örökölte Terebest Szapáry Etelka grófnő, a dúsgazdag, egyetlen leány, aki egykor — amint Kákay Aranyos meséli — egy mádi bálon szeretett belé a gyönyörű szépszál-legény Andrássy Károlyba és hozzá férjhez is ment...

Így jutott anyja: Szapáry Etelka után idősb Andrássy Gyula Terebeshez, és már ott született telivér zempléninek a hozzá mindenben méltó fia: az ifjabb Gyula.

Ez az apa és a fia önkéntelenül a két Pittet és a két Foxot juttatja az ember eszébe. Az ifjabb Andrássy is, mint az ifjabb Pitt és ifjabb Fox, második fiú volt. (Az első fiú: Tivadar volt és még apja emigráns éveiben Párizsban született.) Csakhogy az ifjabb Pitt már 24 éves korában miniszterelnök volt, az ifjabb Andrássy soha. De hiszen nem lett miniszterelnök se Széchenyi, se Deák, se Apponyi soha és ez egyiküknek a nagyságából sem von le semmit...

Az idősb Andrássy¹ I. Ferenc Józseffel és Deák Fe-

rencsel együtt megcsinálta az 1867-iki kiegyezést. Ezt maga a király mondta így.

Deák a haza bölcse, alkotó lángelme volt ugyan, aki minden gondolatot, minden érvet, minden követ és minden építőanyagot gigászi erővel egymaga hordott össze a kiegyezés épületéhez, de — Kossuth véleménye szerint is — nem volt a tettek embere, amint barátai is nevezték: „öreg úr” volt,

Ami hiányzott Deákból, az megvolt Andrásyban: szeretetreméltó, elbájoló modorú, gyorselhatározású, cselekvő ember és lángész is volt, szóval — mint Deák nevezte egyszerű, amiért őt Andrásy megcsókolta — az adott esetben gondviselészerű férfiú volt.

A kiegyezést senki sem tudta úgy kigondolni és meg-

Idősb gróf Andrásy Gyula névalírása.

védni, mint Deák és senki sem tudta úgy életrekeltetni és végrehajtani, mint Andrásy! Igaz, hogy senki úgy megérteni és méltányolni sem, mint I. Ferenc József...

A szellemeskedő Kákay Aranyos valamikor azt írta, hogy Andrásynak az a miniszterelnöki szék, amelyet Deák Ferenc az 1867-iki kiegyezés eredményeként ráhárított, csak gradus ad parnassum: lépcső a külügyminisztériumhoz volt. Lehet, hogy igaza van, de előttem Andrásy államférfiúi nagyságát mégiscsak a kiegyezés létrehozásában való teljesítménye dönti el.

Aminthogy az ő fiának: ifjabb Andrásy Gyulának sem az a legnagyobb dicsősége, hogy a belügyminiszteri, majd — és épen egy katasztrofális helyzetben — a külügyminiszteri székbe is be tudott jutni.

A kiegyezésnek, majd a jogfolytonosságnak volt ő nagyszerű bajnoka és mint ilyen vívott ő ki magának heradhatatlan hírnevet.

Az most teljesen közömbös, hogy a kiegyezésről írt (1896) hatalmas művében, amelyben már elhivatott vezető államférfinek mutatkozott be, egyik-másik megállapítására az idő rácáfolt, mert ezzel szemben sok más megjegyzése, most, közel 40 után is, rendkívül érdekes és tanulságos s imitt-amott örökérvényűnek látszik.

Íme például ez a megállapítása: „A nemzetnek nem volt soha elszánt akarata az elszakadásra. Rossz lelkiismeret s az a tudat, hogy vesztébe rohan, vagy legalább a bizonytalanság karjaiba veti magát: az erejét ilyenkor mindig elzibbasztották.”

Minthacsak Deák Ferencnek jóslatszerűen bevált aggodalma vezette volna, amikor Deák ezt mondta: „Félek,

Ifjabb gróf Andrássy Gyula névalírása.

nagyon félek, hogy Ausztria felbomlása által nem mi nyerünk, s a mi sorsunk jobbra nem változnék.”

Nevezetes Andrássynak ez a kijelentése is: „tagadhatatlan, hogy az, a szövetség, amelyben Ausztriával voltunk (t. i. 1526 óta), nagyban és egészben mind a két félnek sokkal többet használt, mint ártott, s hogy a többszázados tűzpróbát fényesen kiállta.”

És micsoda intelem volt ezekben a szavaiban: „alkotmányos államok között az a kapocs, amely tisztán a fejedelem közösségén alapul, túlságosan gyenge és még sehol sem vált be”.

Ebből levonja a közösség szükségét a védelemre, tehát a külügyre és hadügyre vonatkozóan és azután nagy leleményességgel mutat rá arra, hogy „Magyarország legmerészebb politikusa is visszatért arra az alapra, hogy más országok állandó szövetségét kell keresnünk.”

„Kossuth — mondja Andrásy — a Keletre akart támaszkodni, hogy ellenállhasson a Nyugatnak, holott törvényelmi tradíciók és életérdekeink egyaránt arra utalnak bennünket, hogy a Nyugatra támaszkodjunk.”

Azután így folytatja: „Kossuth Romániával és Szerbiával akart államszövetséget kötni (1862) ... Ez a terv sok tekintetben nagyobb megkötöttséget teremtett volna, mint az 1867-iki kiegyezés.”

Az 1867-iki kiegyezés tekintetében csak egy aggodalom merülhetett fel, hogy benne a magyar állam szuverenitása meg volt-e őrizve?

Deák érezte a ráháramló súlyos felelősséget és már 1866-ban előre jelezte, hogy nincsen alkotmány, amelynek hiányai ne volnának, Kossuth azonban — mintha ő jobb megoldást tudott volna, pedig olyat sem tudott — sietett kimondani a fölényes halálos ítéletet: „a dualizmus álcázott birodalmi egység.”

Ifjabb Andrásy Deák és a kiegyezés védelmére elmondta, hogy külföldi példa nem állott rendelkezésünkre és Deák magasztalására hozzátette, hogy nem az ügyvédnek, de az objektív bírónak a típusa nyilvánult meg az egyéniségében és ennek bélyegét rányomta a kiegyezésre.

Legnehezebb feladat volt megvédeni a közös hadsereg intézményét, hiszen már idősb Andrásy is küzködött ezzel a feladattal az 1889 évi véderővitában elmondott nevezetes hattýudalában, amelynek lényege az volt, hogy a monarchia két állama részére közös védelem szükséges, a közös védelemből pedig közös védrendszer és a közös védrendszerből közös hadsereg következik.

Idősb Andrásy nem tartott tőle, hogy a magyar törvényhozás valaha is komolyan napirendre tűzné az önálló magyar hadsereg létesítését.

Persze, ez az álláspont ma már a temetőé.

IV. Károly király már el volt tökéelve, hogy megcsinálja az önálló magyar hadsereget és a józanész is azt diktálja, hogy Trianon után, amikor a *pragmatica sanctio*-ban közös védelemre kötelezett cseh nemzet nemcsak cser-

benhagyott bennünket, de a bőrünkön osztozkodott, közös hadsereget senki fiával többé ne csináljunk.

De természetes, hogy ifjabb Andrassy 1896-ban a kiegyezésről írt munkájában jobban, mint bárki más, védelmére kelt a közös hadseregnek, azt állítván, hogy Európa egyetlen parlamentjének sincs több joga hadseregével szemben, mint nekünk volt.

Ebben igaza is lehetett, de jóformán mentségül mégis megjegyezte, hogy a politikában relatív eredménnyel is be kell érní, és tárgyilagosan beismerte azt, hogy a szuverén magyar állam eszméjét a véderő terén csak önálló magyar hadsereggel lehetne kifejezésre juttatni.

De Andrassy magát ebből a dilemmából igen elmés ötlettel szabadítja ki, amikor azt mondja, hogy tökéletes szuverenitás tulajdonképen nem is létezik, mert csak a Kossuth-párt hiszi azt, hogy „nemzetünk csak az Istennek van alávetve, az apróbb szentek teljes elkerülésével.”

Andrassy akkor (1896) arra a végső következtetésre jutott, hogy a kiegyezéshez nagy ok nélkül nyúlni nem helyes.

De azóta Trianon széjjelrúgta a monarchiát, és kapunk egy ezer év óta soha nem létezett törpe új Magyarországot, amely nem várt és nem is óhajtott módon anynyira független, hogy a békeszerződés (73. cikk) szavai szerint nem is mondhat le a függetlenségéről, ami végtelesen megnyugtató volna ránk nézve, ha ez az atyai gondoskodás a mi érdekünkben történt volna, de a békeszerződés sietve hozzáteszi, hogy Magyarország köteles tartózkodni minden olyan cselekedettől, amely függetlenségét veszélyeztetné.

Ez pedig magyarul azt jelenti: függetlenek vagyunk addig, amíg semmi olyat tenni nem merészkedünk, ami a függetlenségünket bizonyítaná.

No lám-lám, tehát mégis jól mondta már 1896-ban ifjabb Andrassy, hogy teljes szuverenitás nincs, mert a dolgainkba most is van beleszólásuk ama bizonyos aprószenteknek, akiket most — kis-ententenak hívnak!

És Trianon óta — vagy ha úgy tetszik: a Habsburg-Lotharingen házat trónjától megfosztó 1920-iki törvény óta — félbeszakadt a kiegyezés alapjául szolgált *pragmatica sancti*óban megállapított trónöröklés is.

A nemzet jogait Genfben Apponyi védelmezte, aki anyja: egy Sztáray-leány után félig maga is „zempléni” volt és védelmezte úgy, hogy halálakor az egész világ: barát és ellenség kalapot emelt, — a száműzött örökös király érdekeit, a megtámadott jogfolytonosságot pedig senki se tudta olyan fényesen védelmezni — talán még Apponyi sem — mint ifjabb Andrassy Gyula gróf...

ők ketten minden kétségen felül tisztázták, hogy — mint Apponyi mondta, „a *pragmatica sancti*ónak, vagyis az 1723. évi I. és II. tc.-nek a trónöröklésre vonatkozó intézkedései ma is teljes jogerőben állnak fenn.”

Akik pedig erre azt mondják: „eh mit! Ausztriához már semmi közünk, hát mi közünk a *pragmatica sancti*óhoz és mi közünk a Habsburg-házhoz?” azoknak figyelmükbe ajánlom Kossuthnak ezt a végső éveiben tett kijelentését: „Engem sokan a Habsburg-ház ellenségének tartanak, pedig én nyíltan kijelentem, hogyha Magyarország mostani uralkodója megszűnnék vagy megszüntetnék osztrák császár lenni s csak magyar király maradna: haza mennék és elvállalnám, s minden rezerváta nélkül teljesíteném a kötelességeket, amelyekkel egy becsületes polgár hazája uralkodójának tartozik.”

Nagyon különös dolog: a Habsburg-Lotharingen-ház magyar trónját Apponyi mellett épen két nagy zempléni ember: ifjabb Andrassy és Kossuth biztosította be minden eshetőségekkel szemben.

SZEMERE MIKLÓS.

1871 és 1877 között szüleim a zemplénmegyei Lasztócson laktak, ahol igen jó barátságban éltünk Szemere Miklóssal és a családjával. Helyesebben szólva: Szemere Miklós és az apám barátsága csak egy ideig tartott, mert később megneheztek egymásra.

Szemere nagy Kossuth-imádó volt, az apám pedig Deákot és — mint volt 1848—49-i honvédszázados — Görgeyt isteníttette, és ha összejöttek, régi magyar szokás szerint, első dolguk volt rátérni a politikára. Egy ilyen politikai eszmecsere közben, pipaszó mellett, Szemere — az ő szókimondó, tréfás módja szerint — azt találta mondani a még akkor nem régen törvénybe iktatott 1867-iki kiegyezésről, hogy „nincsen annak se füle, se farka!” ... Az apám, aki a kiegyezésnek őszinte híve volt, nagyot nézett a már 70. évét is meghaladott öreg úrra, s katonásan csak ennyit válaszolt: „a fület a Kossuth-pártnak hagyjuk”. Szemere, aki vagy 20 évvel idősebb volt az apámnál — és abban az időben a kort megbecsülték — a választ zokon vette.

Azóta nem jártak egymáshoz, de annál gyakrabban jött az anyámhoz Szemere felesége: Máriássy Anna, akit Náni néninek hívtunk és maga Szemere is, ha már nem jöhetett, legalább írt az anyámnak, valahányszor sürgős mondani valója volt hozzá, például Győző bátyámnak — aki Darmay Viktor név alatt írt — valamely legújabbán megjelent verséről, amely nagyon meg találta nyerni a tetszését ...

És annál gyakoribb vendég volt Szemerééknél — ha Pestről haza rándult — Győző bátyám, ő rajongással szerette az öreg költőt. (Első verseit is neki és Gyulai Pálnak ajánlotta.) De azért egyáltalán nem utánozta verseiben

Szemerét. Szemere költészetének alaphangja a humoros vidámság, Darmayé az önemésztő fájdalom. Szemere — ez tartalmasságánál fogva igazán klasszikus költő — lelkileg Béranger-vel rokon, s vele, mint költő, egy magaslaton is áll; Darmay, ha csak tíz évvel él tovább — hiszen már 27 éves korában elhalt — talán a magyar Musset-vé fejlődhetett volna.

Béranger azt mondta önmagáról: „Moi l'apôtre de la gaité” (Én, a vidámság apostola) és Szemere hasonlóan énekelte :

Víg dalt, víg dalt! a bús torhoz
Illik a vigasztaló:
Fekete ménen nyargalok,
Rajta piros a takaró!

Hát Szemere vidám akart lenni, Darmay ellenben így szomorkodott:

Mily boldog, aki sírni tud még,
Kinek a búhoz könnye van,
Hogy szeretném én néha-néha
Kisírni jól, de jól magam ...

Mintha csak Mussetnek szekundált volna, amikor ez így sóhajtozott:

Le seul bien, qui me reste au monde
Est d'avoir pleuré!

(Az egyedüli jó, ami részemre a világon még fennmaradt, az a tudat, hogy sirtam.)

Darmay Musset-hez és Heine-hez áll lelkileg közel, vagy ha úgy tetszik Reviczky Gyulához, aki csak Darmay halála után tűnt fel igazán, s aki formásabb verseket is írt, mint Darmay, de őszinteségben, hangulatosságban és eredetiségben — pedig ezek teszik igazán a lírai költőt — nem múlta felül. Reviczky is, mint Darmay, így sírdogál:

Hát az van-e megírva végzetemben,
Hogy egyre sírjak? . . .

Node Győző bátyám nem sírdogálni járt Szemeréhez. Egyenlő politikai nézeteiket mondták el egymásnak és ismételték jóformán napról-napra és amíg Szemere Tisza Kálmánt „geszti viperá”-nak nevezte verseiben, Darmay Arany János „tillaárom haj” refrénű verse mintájára Lónyay pénzügyminisztert csúfolta ki.

Lasztócson — mind Szemerééknél, mind nálunk — elég sok vendég megfordult. Egyik nagybátyám: Vicsmándy Móricnak a családja igen szívesen látott vendége volt mindig a Szemere-háznak, mert Móric bátyám felesége az „Arany trombita” híres költőjének: Sárosy Gyulának volt a lánya, Sárosy pedig valamikor maga is gyakran megfor-

A költő Szemere Miklós névalírása.

dult Szemerénél nemcsak Lasztócson, hanem az ő tolcsvai pincéjében is, amint azt Szemerének „Tolcsvai pincémben” című verse is bizonyítja.

Még abban az időben hallottam a két költővel kapcsolatban Lasztócson történt következő vidám esetet.

Sárosy Gyula valahol a kertben egyedül bolyongott, őt keresve jött Szemere és megkérdezte Sárosynétól:

— Hol van Gyula?

A költő Sárosy felesége, aki maga is költői hajlamokkal bírt, költői nyelven óhajt válaszolni a költő Szemerének és így felel:

— Gyula kint leng a szabadban!

— Az Istenért, csak nem akasztotta fel magát? — vágott vissza vidáman a gyorseszű Szemere.

A látogatók között megfordult nálunk, olyan alkalmakkal, amikor Győző bátyám is otthon volt, egyik roko-

nunk: Reviczky Ágostonná és a leánya: Sarolta (később Ambrózy Nándorné) is, egy szép, sudár termetű nő, beszélő szemekkel, aki csinosan zongorázta a magyar nótákat és méltán volt Győző bátyámnak számtalanszor megénekelte ideálja. („Charlotte dalai.”)

Győző barátai közül el-ellátogattak Lasztóczra: Szabó Endre, az akkor kedvelt, de korán elhallgatott poéta, továbbá Mezei Ernő és egy korán összeomlott zempléni születésű nevezetesség: Verhovay Gyula, akit mérges újságcikkei miatt szerettek a vicclapok Vérhasovaynak csúfolni. Egyszer, 1877 nyarán, amikor Győző bátyám rövid időre hazajött Pestről, Szabó Endrével — aki a mi vendégünk volt — ebédutáni fekete kávéra ment az öreg költőhöz és én is velük tartottam. Szemere alacsony, csontosképű, igazi magyar típust mutató és még eleven mozgású öreg úr volt akkor, szürke, átható, de barátságos tekintetű szemekkel, magas homlokkal, gyér bajusszal és fülei felett előre fésült „Sechsendsechziger”-ekkel. Igazán úri házban lakott, feleségével — aki öreg korában, még a gyér bajuszt sem véve ki, imár igen hasonlított hozzá — továbbá leányaival. (Mint a költő Miltonnak, neki is három leánya volt, fia egy sem.)

A Szemere-kastély terraszáról el lehetett látni egészen Újhelyig, hiszen a távolság oda mindössze 15 kilométer és Lasztócz elég magas dombtól néz le a szép Ronyva-völgyre. A terrásról az előszobába lehetett jutni, s abból nyílt a költő szalonja, bebútorozva és feldíszítve úgy, amint ő szerette: a falakon fegyverek és különféle vadászemlékek, kitömött sasok és szarvasagancsok, a padlózatot szőnyegek helyett a sajátmaga által elejtett vaddisznók bőrei. (Ilyen lehetett talán valamikor a költő Zrínyi Miklós házatája.) Az előszobából nyílt a tágas ebédlő is, amelyen át intim, árnyékos kertbe lehetett kijutni. Ott, abban a hűs kertben üldögéltem én is a három költő társaságában, feketekávé mellett, főleg a kedves és elmés öreg Szemere játszi évelődéseim és sziporkázó ötleteim mulatva.

Győző bátyámat akkor láttam utoljára, mert ő visszament Pestre, én pedig nemsokára Münchenbe mentem ta-

nulmányaimat folytatni, s ő az én ottidőzésem alatt (1878 március 28-án) meghalt. Szemerével egyszer még találkoztam és pedig egy őreá nézve igen jellemző esettel kapcsolatban.

Szüleim még 1877 nyarán Lasztóczról visszamentek Kozmára lakni. Nekünk abban az időben két igen jó „Cinderi” kocsilovunk volt, amelyeket apám a szomszédos Velejte községben lakó Andrássy Aladár gróftól vett. Ezekhez a szép és drága lovakhoz bizony nem igen illett öreg félfedelű kocsink, amelyet takarékos apám már a végtelenségig újra és újra tataroztatott. Ezen a félfedelűn — én természetesen a kocsis mellett a bakon, hogy a két „Cinderi”-ben gyönyörködhessem — mentünk vissza Kozmára, miután falubeli barátainktól Lasztóczon búcsút vettünk, kivéve apámat, aki Szemerééknél nem tett búcsúlatogatást, mert az öreg Miklós bácsival még mindig haragban volt. Udvarunkat elhagyva, alig hogy az útra kiértünk, a kocsi bakjáról csakhamar egy, az út szélén várakozó úri férfit vettem észre. Később apám is megpillantotta és mind a ketten felismertük benne — Szemerét... Amikor kocsink közelébe ért, Szemere kezével intett és felénk sietett, amire apám megértvén szándékát, hirtelen kiugrott a kocsiból és a következő pillanatban már szó nélkül egymás nyakába borult a két nemes alak ... Szemere nem tudta a faluból régi haragosát elbocsátani úgy, hogy ki ne békült volna vele.

Szemerét soha többé nem láttam, de én is azok közé a kiválasztottak közé tartozom, akik később, néhány év múlva Gálszécsen kivitték a nagy költő koporsóját a sírboltba.